ALTERRA

Van 't bos los?

Een verkennende studie naar de interactie tussen recreatieve gebruikers en beheerders van het Nederlandse bos

L.J. Moerdijk, H.G. de Molenaar & E.E.M. Verbij

Alterra-rapport 085, ISSN 1566-7197

WAGENINGENUR

Van 't bos los?

Van 't bos los?

Een verkennende studie naar de interactie tussen recreatieve gebruikers en beheerders van het Nederlandse bos

L.J. Moerdijk
H.G. de Molenaar
E.E.M. Verbij

Alterra-rapport 085

Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte, Wageningen, 2000

REFERAAT

Moerdijk, L.J., H.G. de Molenaar & E.E.M. Verbij, 2000. *Van 't bos los? Een verkennende studie naar de interactie tussen recreatieve gebruikers en beheerders van het Nederlandse bos.* Wageningen, Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte. Alterra-rapport 085. 68 blz.7 fig.; 5 tab.; 18 ref.

In dit rapport wordt de verkennende studie naar bosgebruikerswensen beschreven. In het jaar 1998 is op een inductieve wijze onderzoek gedaan naar de vervreemding die plaatsvindt tussen bosgebruikers en bosbeheerders. Door allerlei ontwikkelingen in de samenleving is de afhankelijkheid van het bos enorm afgenomen en heeft bos vooral een functie van ontspanning en rust. In dit onderzoek is ingegaan op verklarende factoren voor die vervreemding met behulp van een literatuurstudie, participatieve observatie bij excursies en interviews met sleutelfiguren. Vervreemding heeft te maken met verschil in verwachtingen, kennisniveaus, emoties, onderwijs, ruimtedruk en communicatie speelt een sleutelrol.

Trefwoorden: bosgebruikers, bosbeheerders, vervreemding, communicatie

ISSN 1566-7197

Dit rapport kunt u bestellen door NLG 40,00 over te maken op banknummer 36 70 54 612 ten name van Alterra, Wageningen, onder vermelding van Alterra-rapport 085. Dit bedrag is inclusief BTW en verzendkosten.

© 2000 Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte,
Postbus 47, NL-6700 AA Wageningen.
Tel.: (0317) 474700; fax: (0317) 419000; e-mail: postkamer@alterra.wag-ur.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Alterra is de fusie tussen het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN) en het Staring Centrum, Instituut voor Onderzoek van het Landelijk Gebied (SC). De fusie is ingegaan op 1 januari 2000.

Projectnummer 320-10147 [Alterra-rapport 085/IS/06-2000]

Inhoud

Woord vooraf 7

Samenvatting 9

1 Inleiding 13
1.1 Aanleiding 13
1.2 Initiële probleemstelling 13
1.3 Ontwikkeling van projectaanpak 16
1.4 Leeswijzer 16

2 Verkennende studie 17
2.1 Inleiding 17
2.2 Probleemstelling en onderzoeksvragen 18
2.3 Methodieken van onderzoek 19
2.4 Afbakening en relevantie van het onderzoek 21

3 Bosgebruikers en bosbeheerders 23
3.1 Wat verstaan we onder een bosgebruiker? 23
3.2 Verwachtingen en motivaties van bosgebruikers 23
3.3 Bosbeherende organisaties in Nederland 26
3.3.1 Staatsbosbeheer en andere overheden 26
3.3.2 Natuurbeschermingsorganisaties 28
3.3.3 Particuliere boseigenaren 29
3.3.4 Overige bosbeheerders in Nederland 30
3.4 Samenwerkingsverbanden 30

4 Conceptueel begrippenkader 33
4.1 Inleiding 33
4.2 Maatschappelijke context 33
4.3 Contact en beleving 33
4.4 Rust en stilte 35
4.5 Vervreemding 38
4.6 Draagvlak en communicatie 43

5 Resultaten excursies 45
5.1 Inleiding 45
5.2 Excursies 45
5.3 Conclusies 48

6 Meningen beheerders 49
6.1 Inleiding 49
6.2 De interviews 49
6.3 Ideeën over oplossingen van de vervreemding 53
6.4 Bosbeheerders en voorlichting over bosbeheer 53

6.5 Grootschalige ingrepen 55
6.6 Conclusie 58

7 Conclusies en aanbevelingen 59
7.1 Conclusies 59
7.2 Aanbevelingen 61

Literatuur 63

Bijlagen
Bijlage 1 Lijst van geïnterviewden 65
Bijlage 2 Vragenlijst interviews 67

Woord vooraf

Voor u ligt een tussenrapportage van het project Van 't bos los? Dit tussenrapport is het resultaat van een probleemverkenning naar de relatie tussen bosgebruiker en bosbeheerder van het Nederlandse bos. Is die relatie verstoord? Wat verwacht de gemiddelde Nederlander van het Nederlandse bos en waar worden die verwachtingen door beïnvloed? En bosbeheerders, wat doen die aan de communicatie met de bosgebruikers in hun bossen? Het resultaat van deze verkenning is een verheldering van de relatie tussen bosgebruiker en bosbeheerder en welke aspecten invloed hebben op deze relatie.

Er zijn van die onderwerpen die heel makkelijk en simpel lijken, maar die als je er ook maar een beetje induikt toch niet zo logisch te zijn. De relatie tussen bosgebruikers en bosbeheerders is ook zo'n onderwerp. Er bestaan veel verschillende groepen gebruikers van het bos en verschillende beheerders die ook nog eens voor verschillende beherende instanties werken. Natuurmonumenten heeft een hele andere ontstaansgeschiedenis dan bijvoorbeeld Staatsbosbeheer en daarom alleen al kijken gebruikers verschillend aan tegen de bossen van beide organisaties. En hoe manifesteert de relatie tussen bosgebruikers en bosbeheerders zich eigenlijk? De hele maatschappij vervreemd van zijn groene leefomgeving, bos is daar een onderdeel van. Kinderen in de grote stad weten al lang niet meer dat melk uit een koe komt, melk komt toch gewoon uit een pak van de Albert Heijn? En dan bos!? Bos is een groot algemeen goed in Nederland, het heeft een duidelijke publieke functie en in die hoedanigheid wordt er ook veel gebruik van gemaakt. Misschien wel juist omdat het gezien wordt als een publiek goed omdat veel mensen het gevoel hebben dat het bos dus ook van hen is, lijkt het dat er op een bepaald moment een soort band ontstaat maar dat het beheer en de werkelijkheid van het bos daar niet altijd mee in overeenstemming zijn. Melk dat geen publiek goed is, wordt alleen maar geconsumeerd. Hier spelen dus hele andere dingen, maar het is ook een soort van vervreemding. Over bos wordt wel veel gecommuniceerd met de samenleving, maar de vraag is wat voor beeld er voorgespiegeld wordt en welke verwachtingen dat opwekt. Daarnaast roept het woord bos bij iedereen meteen een eigen beeld en eigen verwachtingen op.

Rondom het onderzoek is een klankbordgroep gevormd die het onderzoek verankert met het beleid, het fundamentelere onderzoek en de praktijk. In deze klankbordgroep hebben deelgenomen dhr. F. Wiersum (WUR, vakgroep Bosbouw), mevr. D. Nijland (Bosschap), dhr. J. Paasman (Kenniscentrum LNV), mevr. B. Claessens (Provincie Gelderland), dhr. H. Siebel (NM), dhr. K. van Vliet (Alterra) en dhr. F. de Kok (ANWB). Zij dragen er zorg voor dat wij zelf niet te ver doordraven met onze wilde ideeën en vervreemden van het probleem waar we naar aan het kijken zijn, zoals het idee van het maken van een bossoap. Onze hartelijke dank daarvoor. Zij hebben ook de mogelijkheid gehad om de concept tekst van dit rapport te lezen en te becommentariëren. Onze bijzondere dank gaat uit naar mevr. I. Neven die met haar kritische blik ons onderzoek heeft bijgestuurd op de juiste momenten.

Samenvatting

In deze studie staat de relatie tussen bosgebruiker en bosbeheerder centraal. Het onderzoek is *verkennend* en *kwalitatief* van aard. De doelstelling van het onderzoek is inzicht verkrijgen in de relatie tussen de bosgebruikers en de economische, ecologische en bedrijfsmatige realiteit van het bosbeheer. De vraagstelling luidt; welke factoren zijn van belang om de relatie tussen de bosgebruikers en de bosbeheerder kenmerken?

De onderzoeksvragen gaan in op de bestaande kennis over de relatie tussen recreatieve bosgebruikers en de bosbeheerders, wanneer de bosgebruikers en bosbeheerders contact hebben en wat daarbij op valt en wat zijn de meningen van sleutelfiguren over de relatie tussen bosgebruiker en bosbeheerder.

De eerste vraag naar de bestaande kennis is onderzocht met behulp van een literatuurstudie.

De methode die gebruikt wordt om de interactie tussen boseigenaren en bosgebruikers helder te formuleren is een kwalitatief veldonderzoek, specifieker participatieve observatie. Omdat het een exploratieve fase is van het onderzoek, lijkt deze methode het meest geschikt.

Er is gezocht naar een contactmoment tussen bosgebruikers en bosbeheerders om een eerste indruk te krijgen van deze relatie. Er is gekozen voor excursies, omdat daar snel op in kon worden gesprongen en ze geven een goede eerste indruk van het directe contact tussen bosgebruiker en bosbeheerder. Het participeren in de excursies had als doel het aftasten van het probleemveld. Hier moet nadrukkelijk bij vermeld worden dat er niet gestreefd is naar het verkrijgen van een objectief beeld. De meningen van sleutelfiguren zijn achterhaald met behulp van interviews.

Bosgebruikers worden in dit onderzoek omschreven als 'recreatieve bezoekers', in meer algemene termen 'het grote publiek' dat iets met bos heeft. De recreatieve bosbezoeker is dus bij gelegenheid bijna iedereen.

De bosbeheerder is dan degene waarmee dat publiek geconfronteerd wordt. Dat kan zijn: de particuliere boseigenaar; of de vertegenwoordiger van de institutionele boseigenaar/-beheerder (Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Provinciaal Landschap e.d), de bosarbeider in het bos of gewoon de boswachter die zijn ronde doet.

Uit het bosbelevingsonderzoek van Couterier (1992) blijkt dat bos wordt gezien 'als een manifestatie van natuurkrachten, van alles wat mooi en geheimzinnig is aan de natuur". De behoefte aan 'oernatuur' wordt steeds groter omdat de mens in zijn rationele, dagelijkse functioneren steeds verder verwijdert raakt van zijn diepste belevingen. Schanz (1999) schrijft dat in regio's waar een lage waardering bestaat ten

aanzien van houtproductie het beheer van bossen wordt geassocieerd met het vernietigen van de natuur. Mensen hebben hun directe relatie met het bos verloren dankzij allerlei sociale veranderingen. Volgens Schanz heeft communicatie een sleutelfunctie als het gaat om de waardering van houtproductie in de samenleving. Het karakter van het contact tussen bosbezoeker en bosbeheerder hangt af van wat voor bos en natuur de mensen willen en waar het zou moeten liggen.

Het denken over en omgaan met bos en natuur komt steeds meer in discussie. Daarbij gaan allerlei andere belangen en meer specifiek de belangen van de recreanten een belangrijke rol spelen in verhouding tot houtproductie en natuurbehoud.

De veranderende houding tussen bosgebruikers en bosbeheerder noemen we in dit onderzoek vervreemding. Vervreemden heeft als kern het afstand doen (ontstaan) tot of nemen tot iets, zowel in de materiële zin van zaken verkopen, overdragen, als in de immateriële zin van langzamerhand een geestelijke afstand doen ontstaan tot zijn omgeving, familie, waarden e.d. waardoor men er geen betrokkenheid meer mee voelt (vgl. Van Dale). Het onderwerp vervreemding blijkt in verschillende vormen te leven bij de geïnterviewde organisaties. Er zijn verschillen te zien in interpretatie van het begrip. Een belangrijk aspect dat door alle geïnterviewden genoemd wordt is dat het beeld en de verwachtingen die het publiek van bos heeft niet meer eenduidig is bij de bevolking. Hieraan liggen allerlei maatschappelijke processen, zoals de veranderende positie van het bos binnen het ruimtegebruik in Nederland, de verstedelijking van de bevolking en de invloeden van de massamedia aan ten grondslag. Het verschil in natuurbeelden tussen beheerders en het publiek kan ook oorzaak zijn van onbegrip en conflicten.

Er lijkt ook een spanningsveld te zijn tussen kennis die het publiek heeft en de emoties die sommige bosbeheersmaatregelen oproepen. Dat wordt wellicht versterkt doordat het publiek enerzijds mondiger is geworden en anderzijds geconfronteerd wordt met natuurfilms op tv en reportages met mooie foto's in de magazines van de terreinbeheerders. De geïnterviewden zijn van mening dat ten aanzien van het bosbeheer de afgelopen jaren waarschijnlijk niet voldoende aandacht is besteed aan voorlichting over beheermaatregelen die nodig zijn voor een goed beheer van de terreinen.

Hoewel er geen eenduidige definitie van het begrip vervreemding uit de interviews naar voren komt, zijn er een aantal aanknopingspunten gevonden. Vervreemding is een verzamelterm voor een aantal factoren die een belangrijke rol spelen bij de relatie tussen bosgebruiker en beheerder. De factoren die in dit onderzoek naar voren kwamen zijn: kennis, verwachtingen, processen in de maatschappij, emoties/draagvlak, rol van het onderwijs en de ruimtedruk in Nederland.

De belangrijkste conclusie die kan worden getrokken op basis van de verschillende excursies en interviews is dat er wel degelijk sprake is van een vorm van vervreemding van het publiek met de dagelijkse praktijk van het bosbeheer. Deze vervreemding uit zich op verschillende wijze en op verschillende niveaus.

Vervreemding is een ruimomvattend begrip is geeft duidelijk een gevoel aan van een bepaalde afstand die gecreëerd is gedurende een bepaalde periode.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De Raad voor het Landelijk Gebied pleit in haar recente advies 'Natuurbeleid dat verder gaat...' voor een verbreding van het natuurbeleid. Naast de intrinsieke waarde van natuur moet ook aandacht besteed worden aan de belevings- en gebruikswaarde. Dit zou tegemoet komen aan de toenemende en diverse vraag naar natuur en tegelijk het draagvlak voor het natuurbeleid verstevigen. Het LNV-programma 'Kracht en Kwaliteit' stelt dat het toekomstige natuurbeleid meer rekening zal moeten houden met pluriforme mensenwensen en meer aansluiting zal zoeken bij andere sectoren.

Bos is een van de recreatief belangrijkste vormen van natuur in ons land. In 1997 heeft Stichting ProBos een enquête uit laten voeren naar de attitude, beleving en wensen ten aanzien van het bos in Nederland en daar bleek uit dat 76% van de Nederlanders in zijn vrije tijd wel eens naar het bos gaat.

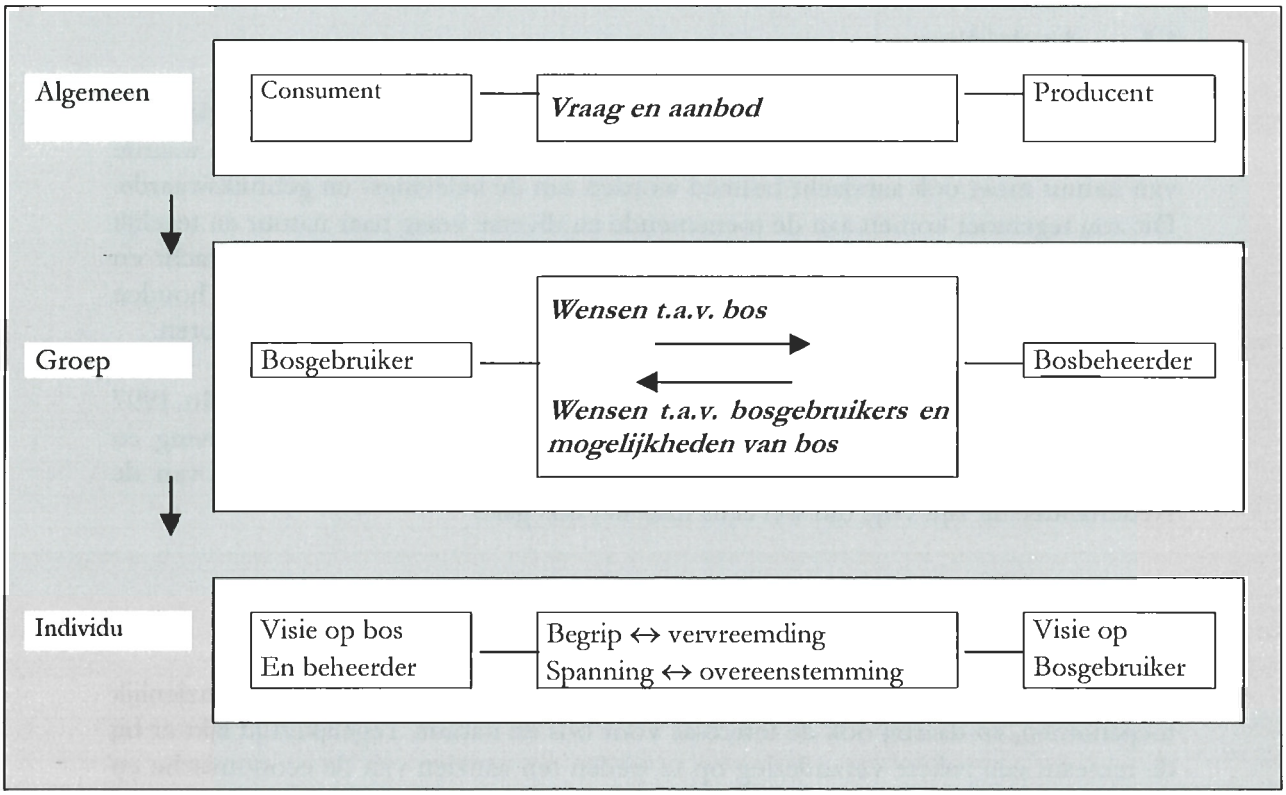
1.2 Initiële probleemstelling

Volgens sommige bronnen is het recreatieve gebruik de laatste jaren aanzienlijk toegenomen, en daarbij ook de interesse voor bos en natuur. Tegelijkertijd lijkt er bij de recreant een zekere verandering op te treden ten aanzien van de economische en bedrijfsmatige realiteit van het bosbeheer, van de ecologische achtergrond en aspecten van het bosbeheer, en van bos en natuur meer in het algemeen. Dat wil nog niet zeggen dat de betrokkenheid afneemt, maar het gaat gepaard met afnemend begrip en misvattingen, waardoor in de praktijk wrijvingen tussen bosbeheerders en recreanten kunnen optreden. Onderwerpen die dit kunnen oproepen zijn bijvoorbeeld het verwijderen van uitheemse boomsoorten uit het bos, de omvang van de kapvlakten in het bos en de onevenredig hoge kosten van aanleg en onderhoud van voorzieningen die maar door een klein deel van de bosbezoekers gebruikt worden (zoals ruiterpaden). Ook komt wrijving tussen gebruikersgroepen onderling voor (zoals wandelaars ↔ mountainbikers). Dit alles stelt de beheerders voor lastige dilemma's waar de huidige beleidsrichtlijnen nog niet goed op in kunnen springen.

Hierboven is heel kort de problematiek geschetst die tussen bosgebruikers en bosbeheerders een rol speelt. Om deze relatie tussen bosgebruikers en bosbeheerders te kunnen bijsturen en veranderen is allereerst nodig om deze relatie te verhelderen en te specificeren. Welke aspecten zijn van invloed op de relatie tussen bosgebruikers en bosbeheerders? Het onderzoek is opgezet op een inductieve wijze om zo deze relatie te kunnen verhelderen.

Bij de relatie tussen bosgebruikers en bosbeheerders zitten dus ook duidelijk twee kanten aan de medaille. Aan de ene kant zijn er de wensen van recreatieve gebruikers ten aanzien van bos en de problematiek hieromtrent. Maar de medaille heeft aan de

andere kant de producenten (bosbeheerders) die in hun bos bepalen welke handelingen er worden verricht. Dit is uitgebeeld in figuur 1.1.

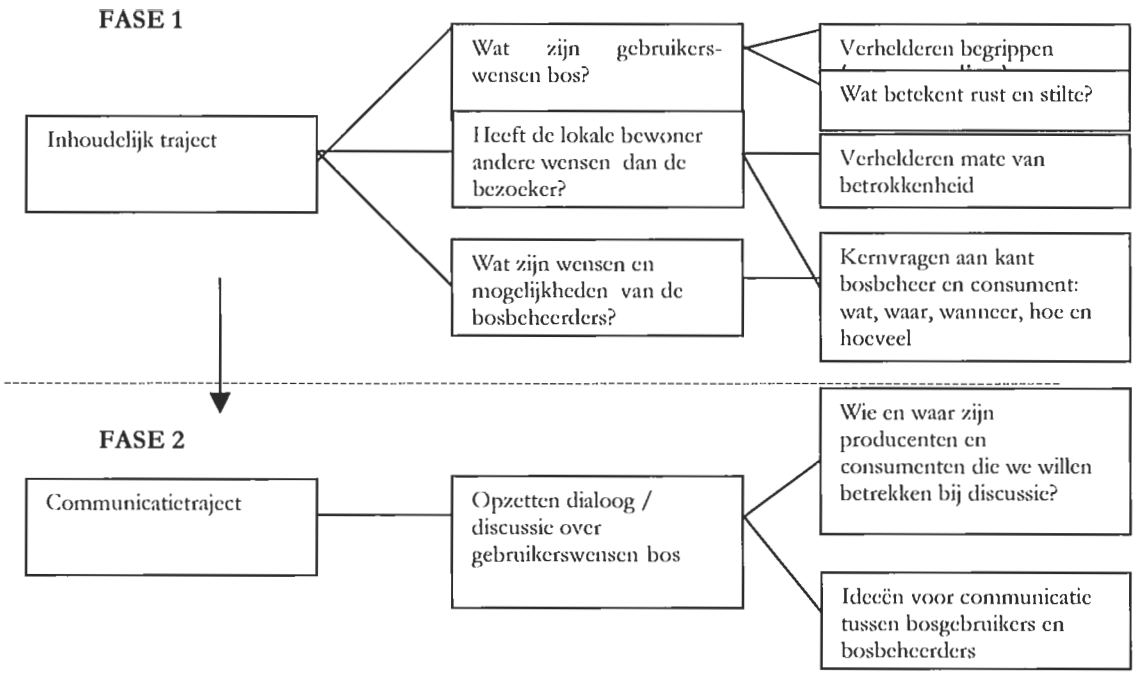
Figuur 1.1 De kern van het onderzoek

De relatie tussen bosgebruikers en bosbeheerders draait vooral om de communicatie tussen beide partijen. Om daarop meer greep te krijgen, is inhoudelijke analyse van de problematiek en definiëring van begrippen essentieel. Tegen deze achtergrond zijn twee sporen in de aanpak van het onderzoek uitgezet:

Inhoudelijk: wat zijn de wensen van recreatieve gebruikers ten aanzien van bos, wat gebeurt er tijdens het contact van gebruikers met beheerders, hoe ervaren beheerders de bosgebruikers in hun bos en hoe is die relatie eigenlijk, hoe kan die worden gekarakteriseerd?

Communicatief: het bespreekbaar maken van problematiek inzake bos in het algemeen, het bespreekbaar maken van vervreemding, onbegrip en wrijving. Het lijkt erop dat de recreant veel assertiever en mondiger is geworden dan de bosbeheerder. Moet beheerder gaan vertellen waar hij dagelijks in het bos mee bezig is?

Dit is verder uitgewerkt in figuur 1.2.

Figuur 1.2 Inhoudelijke en communicatieve spoor onderzoek

Bovenstaande korte schets van de problematiek is al behoorlijk ingewikkeld en daarom is gekozen om het onderzoek in te delen in drie fasen. De planning gaat uit van een afnemende dieptescherpte in elke volgende fase. Elke fase wordt nader bepaald aan de hand van de resultaten van de voorgaande, een inductieve werkwijze dus. Het onderzoek is verdeeld over drie fasen die in twee jaren worden uitgevoerd. De volgende fasen worden onderscheiden.

Fase 1: Verkennen (identificeren en analyseren) van het begrip 'gebruikerswensen bos' en concretiseren van de wensen van de gebruikers en (on)mogelijkheden van de bosbeheerders

Fase 2: Genereren ideeën: meer maatschappelijke aandacht en steun voor het vinden van creatieve oplossingen voor het gemeenschappelijke punt met betrekking tot gebruik en beheer van bos.

Fase 3: Uitwerken en implementeren ideeën, onder toespitsen op concrete situaties: een strategie uitmondend in concrete voorstellen ter ondersteuning van praktijkinitiatieven op regionaal en lokaal niveau

Dit rapport betreft uitsluitend fase 1. In deze eerste fase wordt op een inductieve, explorerende manier verkent welke relatie er bestaat tussen bosgebruikers en bosbeheerders en welke aspecten daarbij een rol spelen.

1.3 Ontwikkeling van projectaanpak

Er is veel onderzoek gedaan naar de wensen van het publiek dat bos bezoekt. Traditioneel gebeurt dit door enquêtes. Daaraan kleven methodisch de nodige problemen en bezwaren, al is het alleen maar omdat representativiteit van de steekproef lijdt onder een nogal uiteenlopende bereidheid van de verschillende groepen van bosbezoekers om zich te laten enquêteren. Desalniettemin bestaat er langzamerhand een verhoudingsgewijs redelijke en algemeen aanvaarde beeldvorming (zie voorgaande).

Merkwaardigerwijs is veel minder onderzocht en bekend hoe het aan de andere kant van het koppel vraag en aanbod is gesteld. Dit is te meer opvallend, omdat de vraag in niet onbelangrijke mate gestuurd wordt door het aanbod. Wat wenst de bosbeheerder van zijn bos en van 'de' bosbezoekers, wat denkt hij dat 'de' bosbezoekers wensen, wat vindt hij van wat zij wensen, hoe denkt hij dat hij met ze kan omgaan, spreken beide partijen überhaupt dezelfde taal? Het lijkt daarom lonender om eens wat beter bij de bosbeheerder te rade te gaan dan om een volgende enquête onder bosbezoekers te houden.

1.4 Leeswijzer

In dit eerste hoofdstuk zijn de achtergronden van het onderzoek geschetst. In hoofdstuk 2 wordt het onderzoeksontwerp behandeld. In hoofdstuk 3 wordt respectievelijk de kant van de bosgebruiker en van de bosbeheerder belicht. In hoofdstuk 4 wordt het empirische deel van het onderzoek aan de orde gesteld. Het vijfde hoofdstuk behandeld de conclusies uit de excursies en interviews die aan het licht zijn gekomen. In het hoofdstuk 6 worden de resultaten van de interviews met sleutelfiguren behandeld. In hoofdstuk 7 worden de conclusies getrokken ten aanzien van de relatie tussen bosgebruikers en bosbeheerders en worden enkele aanbevelingen gedaan ten aanzien van beleid en verder onderzoek.

2 Verkennende studie

2.1 Inleiding

Allereerst moet het inhoudelijk begrippenkader verhelderd worden voor bos in het algemeen. Duidelijk moet worden wat gebruikerswensen ten aanzien van bos zijn en welke er momenteel overheersen bij de Nederlandse bevolking. Wat willen mensen in het bos? Alleen maar wandelen en fietsen, of toch meer struinen en survivalen? En waarom dan? Volgens de enquête van Intomart willen ze rust en stilte ervaren, maar wat betekent dat? Geen auto's, geen geluid of juist geen andere mensen tegenkomen? Of is dat juist weer eng en gevaarlijk? Wat steekt daarachter en hoe werkt dat?

Het andere inhoudelijke probleem heeft van doen met een willekeurig bos en de mate van betrokkenheid van verschillende actoren met het betreffende bos. Het verschil in wensen tussen streekbewoners en streekbezoekers vraagt om een nadere analyse naar ordening van hun wensen en de mogelijk- en onmogelijkheden van deze wensen. Hierbij is het belangrijk verschillende recreatievormen te onderscheiden. Hier is verder niet op ingegaan bij dit specifieke onderzoek.

Daarnaast zijn er de bosbeheerders die wel of niet kunnen of willen voldoen aan de wensen die de verschillende bosgebruikers hebben. Bepaalde interne beheers- en inrichtingswerkzaamheden in het bos kunnen onbegrip en wrijving veroorzaken, zoals bijvoorbeeld de eerder genoemde kapvlakten.

De studie is opgezet op een inductieve manier. Hierbij staat de relatie tussen bosgebruiker en bosbeheerder centraal. Er is toen gezocht naar een contactmoment tussen bosgebruikers en bosbeheerders om een eerste indruk te krijgen van deze relatie. Verschillende contactmomenten zijn denkbaar; bezoekerscentra, excursies, informatieavonden en ontmoetingen in het bos. Er is gekozen voor excursies, omdat daar snel op in kon worden gesprongen en ze geven een goede eerste indruk van het directe contact tussen bosgebruiker en bosbeheerder. Het participeren in de excursies had als doel het aftasten van het probleemveld. Hier moet nadrukkelijk bij vermeld worden dat er niet gestreefd is naar het verkrijgen van een objectief beeld. Daarnaast zijn we ons terdege bewust van het gebrek aan grote representativiteit van de excursies, omdat per jaar ongeveer 200 á 250 miljoen mensen het bos bezoeken en er jaarlijks ongeveer 50-100.000 excursiegangers zijn. Maar vanwege het exploratieve karakter van deze studie vinden wij dat dit contactmoment een goede eerste indruk geeft van de kenmerken van de relatie tussen bosgebruiker en bosbeheerder.

Wat het inhalen van de kennisachterstand omtrent de relatie tussen bosbeheerder en bosgebruiker betreft, is het verstandig uit te gaan van het principe dat schuilt achter 'bij twijfel niet inhalen'. Dus eerst de zaak *verkennend* en *kwalitatief* aanpakken, en dat zo efficiënt en doelgericht mogelijk doen. Daartoe leent een aanpak door middel van een enquête met alles wat daaraan vast zit zich minder.

Het alternatief is:

1. Steekproefsgewijs observeren van hoe bosbeheerders in de directe relatie met bosbezoekers en de onderscheidbare categorieën van bosbezoekers functioneren.
2. Nagaan hoe zij het hoe en waarom motiveren en verklaren.
3. Confronteren van wat zij doen (1) en wat zij verklaren (2), en dit interpretatief evalueren.
4. Confronteren van het voorgaande (3) met wat bekend is over de wensen van bosbezoekers = identificeren en benoemen van mogelijke communicatieproblemen.
5. Formuleren van aanbevelingen voor nader, dekkender en meer kwantitaief onderzoek.
6. Formuleren van aanbevelingen en aandachtspunten voor commnicatietraject.

2.2 Probleemstelling en onderzoeksvragen

In deze paragraaf worden de doelstelling en de vraagstelling van het onderzoek behandeld. Met dit onderzoek willen we een begin maken met de opheldering van de relatie tussen bosgebruikers en bosbeheerders. Wat is er veranderd in die relatie, waardoor en waarmee kenmerkt de relatie zich nu? Binnen die relatie wordt in deze studie specifiek aandacht besteed aan de vervreemding in de relatie tussen bosgebruikers en bosbeheerders op het gebied van houtproductie, kap en andere beheersmaatregelen.

De **doelstelling** van het onderzoek luidt:

Inzicht verkrijgen in de relatie tussen de bosgebruiker en de ecologische, economische en bedrijfsmatige realiteit van het bosbeheer.

en de **vraagstelling** bij deze doelstelling is:

Welke factoren zijn van belang om de relatie tussen de bosgebruiker en de bosbeheerder te kenmerken?

De onderzoeksvragen die hierbij beantwoord moeten worden:

1. Wat is de bestaande kennis van recreatieve bosgebruikers en de bosbeheerders en hun relatie?
2. Wanneer hebben de bosgebruikers en bosbeheerders contact en wat valt daarbij op?
3. Wat zijn de meningen van sleutelfiguren van de verschillende beherende organisaties en van andere samenwerkingsverbanden over de relatie tussen bosgebruiker en bosbeheerder?

2.3 Methodieken van onderzoek

Om bovenstaande onderzoeksvragen goed te kunnen onderzoeken zijn voor de verschillende fasen verschillende methoden gebruikt.

De eerste vraag naar de bestaande kennis is onderzocht met behulp van een *literatuurstudie* binnen bestaande onderzoeken naar verschillende recreatieve (bos)gebruikers en allerlei verslagen en rapporten van beherende organisaties naar hun doelstellingen en werkwijze. Dit overzicht geeft een beter inzicht in de geschiedenis en huidige situatie omtrent verschillende beherende organisaties in Nederland en hun relatie en omgang met de bosgebruikers.

De methode die gebruikt wordt om de interactie tussen boseigenaren en bosgebruikers, de tweede onderzoeksvraag, helder te formuleren is een kwalitatief veldonderzoek, specifieker participatieve observatie. Omdat het een exploratieve fase is van het onderzoek, lijkt deze methode het meest geschikt. De veldbezoeken worden gebruikt om een beeld te vormen van de problematiek omtrent de relatie tussen bosgebruikers en bosbeheerders. Er vindt dus geen specificatie van variabelen plaats voorafgaande aan het eigenlijke onderzoek; er wordt op een inductieve manier gewerkt. De meetprocedure is niet van te voren vastgesteld. Nooij (1990) noemt een viertal soorten notities die behulpzaam kunnen zijn:

Observatie notities:	Droge registratie van het waargenomene
Theoretische notities:	Ideeën die opkomen naar aanleiding van het waargenomene
Methodische notities:	Beschrijving van de omstandigheden waaronder het materiaal werd verzameld
Reflexieve notities:	Emoties van de onderzoeker.

Daarnaast letten we tijdens de observatie op: gekozen route, inhoud, uitleg (wat wel en niet ter sprake komt), beschrijving van de deelnemers, gedrag van de deelnemers, interactie tussen begeleider en de deelnemers.

Na afloop van de wandeling vindt een informeel gesprek plaatsvinden met de begeleider Daar worden de volgende punten aangekaart: achtergrond van de gids, mening over groep/tocht, vervreemding, oplossing voor vervreemding en dingen die opgevallen zijn.

Vervolgens worden de tussentijdse resultaten van deze excursies gebruikt om als basis te dienen voor de interviews met sleutelfiguren van verschillende terrein-beherende organisaties en vertegenwoordigers van een overkoepelende organisatie.

Deze aanpak kan als volgt worden ingevuld:

1. Een aantal malen een dagdeel met bosbeheerders in het veld meelopen; het meest praktisch, hoewel niet ideaal, kan dat door deel te nemen aan rondleidingen.
2. Aansluitend een 'uurtje napraten' met de bosbeheerder.
3. Ter aanvulling: interviews met sleutelfiguren van verschillende beherende en vertegenwoordigende organisaties over de relatie bosgebruiker-bosbeheerder
4. Bureaustudie.
5. Ter bespreking van vervolg in begeleidingscommissie/klakbordgroep

Dit vereist uiteraard een zorgvuldige voorbereiding en nazorg. Omdat het aan de kant van de uitvoerders ook een leerproces betekent, vereist het ook een intensief werkoverleg en afstemming in de loop van de uitvoering. Eventueel kan dit voor een deel worden vervangen door eerst een proefexercitie uit te voeren.

Selectie excursies

Voor het selecteren van de excursies is er gebruik gemaakt van de excursieprogramma's van de verschillende terreinbeherende organisaties. Deze worden op verschillende manieren bekend gemaakt. Ze vertonen een aantal verschillen, maar ook overeenkomsten. Op internet is het complete excursieschema van Natuurmonumenten door middel van een zoekfunctie te bevragen. Staatsbosbeheer heeft een maandoverzicht beschikbaar. De verschillende Provinciale Landschappen zijn niet allemaal op het web aanwezig. De magazines van de organisaties publiceren alle het excursieschema. Staatsbosbeheer publiceert een aparte excursiegids, die in het magazine is meegeniet. Ook de huis aan huis bladen en regionale dagbladen publiceren excursieschema's.

We hebben ernaar gestreefd excursies te selecteren die in bosgebieden gehouden werden, en de excursies zo te kiezen dat elke grote terreinbeherende organisatie bezocht zou worden.

Uiteindelijk zijn de volgende excursies bezocht:

Datum	Plaats	Organisatie	Excursieleider
2-10-1999	Blauwe Kamer	Utrechts Landschap	Vrijwilliger
10-10-1999	boswachterij Austerlitz	SBB	Vervanger Bosw.
16-10-1999	Knarbos	Flevolandschap	Medewerker
21-10-1999	De Imbos	Natuurmonumenten	Medewerker

Onze werkwijze verliep grofweg als volgt: Allereerst ons voorstellen aan de rondleider, waarbij we ons doel uit de doeken deden en verzochten om na de excursie nog even na te kunnen praten. Vervolgens hebben we als deelnemer met de excursie meegelopen, zonder dat de overige deelnemers op de hoogte waren van ons doel.

Om een antwoord te vinden op de laatste onderzoeksvraag zijn diverse interviews gehouden met sleutelfiguren van Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Gelders

Landschap en het Bosschap om zo een beeld te krijgen van de verschillende organisaties en hun kijk op de relatie tussen bosbeheerder en bosgebruiker.

2.4 Afbakening en relevantie van het onderzoek

Afbakening van het onderzoek

Het project heeft een verkennend, kwalitatief karakter. Het kan met de beschikbare tijd en het beschikbare budget niet allesomvattend zijn. De begrippen bosgebruiker en bosbeheerder worden daarbij in de volgende zin opgevat.

Bosgebruiker zijn er velen. Bosgebruiker wordt hier beperkt tot 'de recreatieve bezoeker', in meer algemene termen 'het grote publiek' dat iets met bos heeft. De recreatieve bosbezoeker is dus bij gelegenheid bijna iedereen. Bij hem en haar als 'het publiek' ligt de grondslag voor het draagvlak voor het bos en de bosbeheerder.

De bosbeheerder is dan degene waarmee dat publiek geconfronteerd wordt. Dat kan zijn: de particuliere boseigenaar; of de vertegenwoordiger van de institutionele boseigenaar/-beheerder (Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Provinciaal Landschap e.d), de bosarbeider in het bos of gewoon de boswachter die zijn ronde doet.

In dit onderzoek wordt vooral ingegaan op de ervaringen die zich manifesteren bij de bosbeheerder. De bosgebruiker is onderbelicht gebleven in dit onderzoek. De wensen van de bosgebruiker zijn al vaker onderzocht en er wordt ook een overzicht gegeven van verschillen de onderzoeken. Er is dus vooral gefocust op de verschillende beherende organisaties en hun contacten met het publiek. In het empirische deel van het onderzoek zijn de particuliere boseigenaren niet meegenomen, omdat zij (bijna) geen excursies hebben en dit is een belangrijke beperking van dit verkennende onderzoek.

Relevantie van het onderzoek

De relevantie van het onderzoek naar bosgebruikerswensen is voor *beleid* dat in dit onderzoek helderheid wordt verschaft in de relatie tussen bosgebruikers en bosbeheerders en wat daarbij de sleutelbegrippen zijn. Hiermee krijgt het beleid mogelijkheden in handen om te sturen.

3 Bosgebruikers en bosbeheerders

In dit hoofdstuk wordt allereerst kort ingegaan op wat we in deze studie verstaan onder bosgebruikers, hoe ze gegroepeerd kunnen worden en vooral wat ze wensen ten aanzien van het bos dat ze gebruiken. In het tweede deel van het hoofdstuk wordt ingegaan op de verschillende beherende organisaties en hun doelstellingen en werkwijzen en relaties met de verschillende bosgebruikers.

3.1 Wat verstaan we onder een bosgebruiker?

Bosgebruiker wordt hier beperkt tot 'de recreatieve bosbezoeker', in meer algemene termen het 'grote publiek' dat iets met bos heeft. Bij hem en haar als 'het publiek' ligt de grondslag voor het draagvlak voor het bos en de bosbeheerder. In relatie tot de bosbeheerder kan de bosgebruiker zich uiteenlopend manifesteren:

- bosgebruikers kunnen lid zijn van de beherende instantie;
- bosgebruikers kunnen het bos bezoeken omdat het deel uitmaakt van hun leefomgeving;
- en bosgebruikers kunnen het bos eenmalig (toevallig) bezoeken en wel of niet lid zijn.

Deze verschillende bosgebruikers zullen het bos op verschillende manieren bezoeken en het daarom ook op verschillende manieren ervaren.

3.2 Verwachtingen en motivaties van bosgebruikers

De vraag is wat voor soort mensen komen nu waarom in de bossen? Zijn het hele kritische mensen, komen ze vooral uit de buurt of komen ze alleen om even tot rust te komen en de dagelijkse beslommeringen vergeten?

Verwachtingen en waardering

Uit het bosbelevingsonderzoek van Couterier (1992) blijkt dat op de vraag wat bos voor mensen betekent, iedereen onmiddellijk een beeld heeft van hoe bos eruit hoort te zien. Bij doorvragen wat men zich dan precies voorstelt, blijken er veel overeenkomsten maar ook veel verschillen in bosbeelden te zijn.

De belangrijkste overeenkomst is dat bos voor natuur staat. 'Elk bos is een manifestatie van natuurkrachten, van alles wat mooi en geheimzinnig is aan de natuur". De behoefte aan 'oernatuur' wordt steeds groter omdat de mens in zijn rationele, dagelijkse functioneren steeds verder verwijdert raakt van zijn diepste belevingen.

Bos moet ook voor verrassing zorgen. Dat kan overal in zitten; variatie in bomen, dieren die ineens verschijnen, kromme paden, open plekken etc. Te weinig

verrassingselementen maken een bos steriel en onaantrekkelijk. Bosbeleving is onafhankelijk van de grootte van het bos, maar wordt meer bepaald door de wijze van aanleg en inrichting. Wel moet bos echt bos zijn! En echt wil zeggen dat je voor alles kunt zien dat het niet aangelegd is. Verder is van belang de passendheid van elementen. Er gelden algemene en specifieke regels hiervoor. Een belangrijke algemene regel is dat kunstmatigheid niet past in een bos. Een belangrijke specifieke regel is dat bepaalde boomsoorten op bepaalde gronden thuishoren; dus geen dennenbos op de veen- en kleigronden (Couterier 1992).

Verschillen zijn minder diep geworteld en hangen samen met meer uiterlijke dingen zoals de streek waar men woont of de dingen die men doet in zijn vrije tijd (Couterier 1992).

Schanz (1999) schrijft dat in regio's waar een lage waardering bestaat ten aanzien van houtproductie het beheer van bossen wordt geassocieerd met het vernietigen van de natuur. Mensen hebben hun directe relatie met het bos verloren dankzij allerlei sociale veranderingen. Volgens Schanz heeft communicatie een sleutelfunctie als het gaat om de waardering van houtproductie in de samenleving. Belangrijk is het om met communicatie rekening te houden met de verschillende wereldvisies, die soms ook tegenstrijdig zijn met elkaar, maar die allemaal aandacht verdienen en waar je mensen op kan aanspreken. Een belangrijk dilemma waar je mee te maken krijgt is het zogenoemde 'slachthuisdilemma'. Mensen hebben een positief beeld bij bos en bij hout, maar het proces van kappen wat daartussen ziet, wordt op zijn zachts gezegd, niet gewaardeerd. Schanz beweert dat communicatie over houtproductie gebracht moet worden als een thesis en een antithesies en moet lijden tot een synthesis. Dus niet wijzen op de verschillen, maar de twee uiteinden met behulp van argumentatie processen duidelijk nader te laten komen en te duiden op de synthesis (Schanz, 1999).

Motivatie

Philipsen (1995) praat bij de motivatie over de continue cultivatie van het land, waarbij we nu willen ontsnappen aan de stad. De mogelijkheden qua mobiliteit en communicatie zijn bijna onbeperkt, zodat de meeste mensen toegang hebben tot allerlei landschappen. Daarnaast zijn er verwachtingen over de kwaliteit van de natuurlijke omgeving. Volgens Couterier (1992) gaat het bij de motieven om bossen mooi te vinden om psychische ervaringen. Enkele ervaringen van het bos en hun betekenis, waarmee bij de aanleg en het beheer van bossen rekening moet worden gehouden, zijn volgens hem in een bos komt de maalstroom van je gedachten tot rust; een natuurlijk bos is niet geordend en er hoeft dus niet gedacht te worden; het bos geeft een gevoel van rust omdat het een grote eenheid is die je als het ware opneemt als je erin bent maar bos daagt je uit, je moet op je hoede zijn voor onverwachte dieren; dit leidt je af van je momentele zorgen of gedachten; een bos stimuleert alle zintuigen, intensief en uitgebreid en dat maakt je alert en wakker; ook is er de rijkdom aan geluiden van het bos, die dus alleen gehoord kunnen worden als er niet dichtbij een snelweg ligt of dat er teveel bezoekers zijn.

Het beheer van een bos is dus sterk van invloed op de beleving. Vooral een 'slecht' beheer valt ook op, bij een 'goed' beheer is het voornamelijk de inrichting die de beleving bepaalt (Couterier, 1992).

Uit het onderzoek van Keken *et al.* (1992) naar een typologie van de bezoekers van het Nationaal Park Veluwezoom is de volgende indeling ontstaan van recreanten, oplopend van heel oppervlakkig naar meer diepgaand. Deze gegevens zijn niet representatief voor gewone bosbezoekers, maar geven wel een idee van het publiek en zijn/haar interesses.

- *recreatief op ontspanning*: décor, gezelligheid, tevreden met uitzicht
op afleiding gericht: weg uit de dagelijkse sleur, ontspanning, omgeving verkennen
- *op ervaring gerichte*: informatiehonger, tegenpool van de stad, informatiecentra bezoeken, picknicken, hondenvrienden
- *zelf-testende*: ontdekken grenzen uithoudingsvermogen, actieve recreanten, gaat om de beleving van de activiteit, interesse in planten- en dierenwereld
- *cultuur-gerichte existentiele*: nadruk op eenwording met de andere cultuur, besluiten op de dag zelf een bezoek te brengen, werkend, afwezigheid fiets
- *natuur-gerichte-existentie*: nadruk op natuurgerichtheid en het alleen zijn, zoektocht authentieke landschap.

Uit verschillende onderzoeken (Intomart, 1999; ProBos, 1997; Couterier, 1992, Kranendonk & Verbij, 1999) komt naar voren dat bos belangrijk wordt gevonden. Hoe belangrijk wordt hier in het midden gelaten, maar bos is zeker van belang voor de Nederlanders. Hier zijn ook genoeg aanwijzingen voor te vinden in de verschillende onderzoeken. Wat zoeken mensen nu in dat bos? Rust, stilte en ontspanning zijn hier de kernbegrippen (Intomart 1999). Deze ervaringen kun je zowel rustig wandelend als op je mountainbike opdoen, als er maar weinig informatie op je afkomt die je niet verwacht en daarom ook niet wenst. Het bos moet je gedachten kunnen afleiden, niet te verrassend zijn en het liefst moeten alleen de geluiden van de natuur te horen zijn en niet een razende snelweg. En dan in het bos, wat willen de mensen daar zien? Bos wordt gezien als natuur en moet er dus ook natuurlijk uitzien. Bos betekent voor veel mensen het bos op de Veluwe: oud, grote bomen, ondergroei etc. en niet de jonge populierenbossen die in rijtjes worden aangepland op voormalige landbouwgronden. Dus als mensen meer bos willen, willen ze echt bos! De betrokkenheid met een bos is ook sterk afhankelijk van of het bos voor die persoon een lokale of een regionale functie heeft. Als je elke dag je hondje daar uitlaat ben je waarschijnlijk meer betrokken bij het beheer van het bos dan dat je daar een paar keer per jaar vertoefd. Uit recreatieonderzoeken komt ook naar voren dat van het totaal aantal bezoeken veel bezoeken herhaalbezoeken zijn van mensen in de nabije omgeving.

Deze ervaringen en wensen hebben ook betekenis voor het beheer van de bossen. Mensen willen voorzieningen, zijn mondig en willen uitleg over handelingen etc. Voor de beheerder kan het wel eens lastig zijn sommige dingen uit te leggen, zoals de vervanging van een eeuwenoude beukenlaan met jonge beukjes.

3.3 Bosbeherende organisaties in Nederland

Nederland heeft een oppervlakte van 3,4 miljoen hectaren waarvan een kleine 10% bedekt is met is, ongeveer 335.000 hectare bos. Hiervan is 200.000 hectare naaldbos en 135.000 hectare loofbos. De oppervlakte bos is de afgelopen jaren flink gestegen en in de komende 25 jaar moet er volgens de doelstellingen van het beleid nog eens 75.000 hectare bos bijkomen. Vooral bosuitbreiding in de Randstad is gewenst, maar ook het moeilijkst te realiseren. Bosuitbreiding wordt deels door de overheid gefinancierd maar daarnaast wil het rijk gemeenten, bedrijfsleven en landbouwers stimuleren om ook bos aan te planten.

De belangrijkste eigenaren in Nederland zijn Staatsbosbeheer, particulieren, natuurbeschermingsorganisaties, provincies, gemeenten en overige publiekrechtelijke lichamen. Over het precieze aantal hectaren bos dat eenieder in bezit heeft bestaat onduidelijkheid, er bestaan geen eenduidige cijfers. Volgens de inventarisatie van het Bosschap (Bosschap, 1998) beheren de volgende bosbedrijven het volgende aantal hectaren. Het totaal is minder dan hierboven staat aangegeven, omdat eigendom van < 5 ha niet is meegenomen in de inventarisatie van de Bosschap.

Tabel 3.1 Bosbedrijven en hun eigendommen (Bosschap, 1998)

Organisatie	Ha
Staatsbosbeheer	87.000
Natuurmonumenten	26.000
Particulieren (>5 ha)	54.000
Gemeenten en Provincies	45.000
Provinciale landschappen	19.000
Stichtingen en verenigingen	13.000
Overigen	6.000
Totaal	272.000

De bossen in Nederland zijn dus in handen van verschillende eigenaren met ieder hun eigen manier van beheren. Om een beeld te schetsen van de Nederlandse bosbouwwereld worden hier de belangrijkste eigenaren genoemd, hun doelstellingen, organisatie en hun aandeel in de boswereld.

3.3.1 Staatsbosbeheer en andere overheden

Staatsbosbeheer

Staatsbosbeheer is een zelfstandig opererende overheidsorganisatie sinds ongeveer 2 jaar. SBB bezit ruim 88.000 ha bos en dat is ongeveer 30% van alle bos in Nederland (Jaarverslag, 1998).

De hoofddoelstellingen van SBB zijn:

- Het instandhouden, herstellen en ontwikkelen van bos-, natuur-, landschaps- en cultuurhistorische waarden in haar terreinen.

- Het bevorderen van recreatie in zoveel mogelijk terreinen.
- Het leveren van een bijdrage aan de productie van milieuvriendelijke en vernieuwbare grondstoffen (Jaarverslag, 1997).

Publieke dienstverlening wordt gezien als een kernactiviteit. De politiek is de opdrachtgever, maar de burgers zijn de klant. SBB probeert daarom steeds meer open te staan voor de wensen van het publiek (Jaarverslag, 1997) en spant zich in voor publieke bewustwording en draagvlak. De contacten met het publiek worden vormgegeven door een aantal educatieve bezoekerscentra, brochures e.d., excursies en sinds kort een eigen magazine. Jaarlijks zijn er ruim 100 miljoen bezoeken aan terreinen van SBB en worden ruim 4000 excursies met een boswachter georganiseerd (95.000 deelnemers). Verder wordt er veel aandacht besteedt aan natuurgerichte recreatie door het neerzetten van informatiepanelen en is het uitgangspunt van het recreatiebeleid om wandelaars, joggers en ruiters op hun eigen manier van de natuur te laten genieten. De voornaamste recreatiefaciliteiten die Staatsbosbeheer biedt, zijn gemarkeerde wandelroutes, beschreven natuurpaden, fietspaden, terreinfietsroutes, ruiterpaden, huifkarroutes, visstekken, speelweiden, dagrecreatieterreinen, zwemgelegenheden, kanomogelijkheden en een heel scala aan excursies met de boswachter. Daarnaast worden ook diverse arrangementen aangeboden om meerdere dagen door te brengen in de natuur. Ook worden het aantal natuuractiviteitencentra uitgebreid om tegemoet te komen aan de groeiende vraag naar een actievere natuurbeleving. In 1998 is begonnen met de geleidelijke omvorming van de bestaande bezoekerscentra tot natuuractiviteitencentra. Verder zijn de eerste speelbossen aangelegd waarin kinderen en hun ouders de gelegenheid krijgen om spelenderwijs kennis te maken met de natuur. Verder betrekt Staatsbosbeheer steeds vaker andere organisaties en boeren bij het natuurbeheer en helpt een groot aantal vrijwilligers bij het werk in de terreinen (Jaarverslag, 1998).

Sinds 1997 is SBB verzelfstandigd waardoor een ingrijpende reorganisatie is uitgevoerd. Om de grotere publiekgerichtheid te bereiken is het aantal boswachters en voorlichters aanzienlijk uitgebreid. Ter vergroting van de efficiency is het aantal regio's teruggebracht van 14 naar 8. Die regio's zijn weer verdeeld in een aantal districten die verschillende objecten omvatten. De centrale organisatie is gevestigd in Driebergen. Er werken ongeveer 1050 mensen, waarvan 2/3 uitvoerend technisch en 1/3 administratief technisch personeel.

Andere overheden

Van de groep andere overheden hebben de gemeenten het meest in hun bezit. De gemeenten worden over het algemeen vertegenwoordigd door het VNG (Vereniging van Nederlandse Gemeenten). De belangen van de meeste gemeenten liggen op het vlak van het leveren van diensten aan de lokale gemeenschap; de recreatie (Kuindersma, 1996). De provincies hebben geen grote oppervlakten bos in hun bezit, maar ze zijn wel van belang door hun taken op het gebied van het bosbeleid. De provincies worden vertegenwoordigd door het IPO (InterProvinciaal Overleg).

3.3.2 Natuurbeschermingsorganisaties

Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland
De Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland (NM) zet zich in voor een leefbaar Nederland met voldoende ruimte voor het voortbestaan van de natuur in al haar verschijningsvormen. NM is een onafhankelijke vereniging die probeert constructieve samenwerking te gebruiken om resultaat voor natuur en landschap te kunnen behalen. NM werkt samen met zowel andere beherende organisaties als met overheden en organisaties zoals de Stichting Natuur en Milieu, en vormt uiteenlopende coalities met ANWB en andere organisaties wanneer nodig.

NM is grotendeels afhankelijk van de contributies van leden, schenkingen, legaten, Postcode Loterij, ING Groep Hoofdsponsor en anders sponsors. De vereniging NM heeft verspreid door heel Nederland meer dan 300 terreinen in beheer. De totale oppervlakte hiervan is circa 78.000 hectare. Daarvan is 64.000 hectare eigendom en ongeveer 26.000 hectare is bos. De organisatie telt meer dan 900.000 leden. NM biedt op allerlei manieren de gelegenheid om actief in contact te komen met natuur en landschap en bouwt aan publieke bewustwording en draagvlak. De contacten met de leden worden vormgegeven in Regionale Ledendagen en een eigen magazine. Daarnaast heeft de Vereniging NM een Verenigingsraad die is samengesteld uit districtsafgevaardigden vanuit elk district (provincies en Amsterdam). NM heeft een aantal educatieve bezoekerscentra en organiseert ook veel excursies (vanaf 1998 gratis voor leden). Een duidelijke trend in de excursies is de grote variatie in aanbod; van nachtelijke bosuilen en vleermuizenexcursies tot meerdaagse fietstochten met overnachtingen. In 1998 is een vernieuwd excursiebeleid ontwikkeld om verder te investeren in deze belangrijkste manier om met haar leden in direct contact te komen. In 1998 is NM ook begonnen met 'boswachterspreekuren', op vaste dagen of gekoppeld aan een excursie.

De verschillende excursies en activiteiten hebben tot doel:
- De toegankelijkheid van de natuurgebieden te vergroten
- Draagvlak te ontwikkelen voor het werk van Natuurmonumenten
- De bewustwording ten aanzien van natuur en natuurbescherming vergroten (Excursiebeleid Natuurmonumenten, 1998).

De centrale organisatie is gevestigd in 's-Graveland. 'Buiten' is Nederland verdeeld in zes inspecties. Aan het hoofd ervan een inspectie staat een inspecteur die samen met een staf actief is op het gebied van verwerving, contacten met andere actoren en verzorgen de regionale voorlichting. Elke inspectie bestaat uit en aantal beheerseenheden die weer bestaan uit verschillende natuurgebieden. Bij NM werken meer dan 600 mensen waarvan meer dan de helft van het personeel in de natuurgebieden werkt.

Provinciale Landschappen
In elke provincie in Nederland is een 'landschap' actief met de aankoop en het beheer van (natuur)gebieden. De provinciale landschappen zijn als het ware provinciale Verenigingen tot Behoud van Natuurmonumenten. Het initiatief tot hun

oprichten is in de jaren '30 uitgegaan van Natuurmonumenten. De landschappen zijn georganiseerd in districten en regio's. De landschappen zijn verenigd in de Unie van Provinciale Landschappen. Tabel 3.1 geeft een overzicht van het aantal ha in eigendom en beheer. Dit zijn dus niet alleen de hectaren bos, maar ook andere terreinen omdat de gegevens van alleen bos niet direct bekend waren.

Tabel 3.2 Overzicht per 1 januari 1999 samengesteld door de Unie van Provinciale Landschappen.

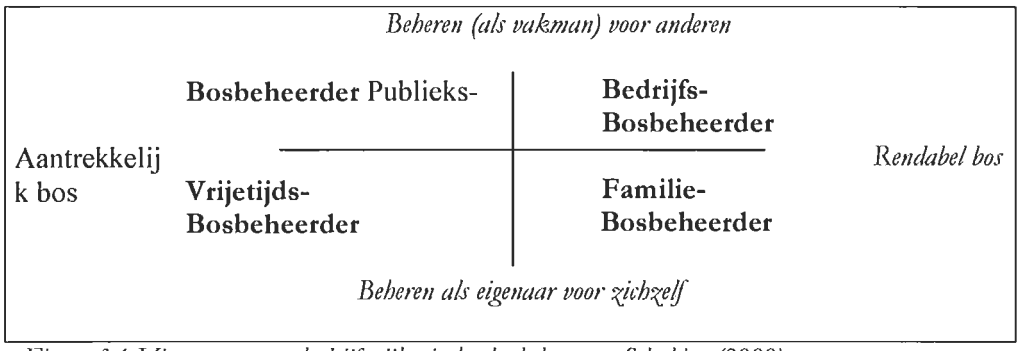
Landschap	Aantal begunstigers (percentage per provincie)	Aantal ha in eigendom (en beheer)
Het Groninger Landschap	10.037 (4,2)	7.143
It Fryske Gea	19.005 (7,5)	14.908
Drentse Landschap	6.762 (3,6)	5.314
Het Overijsselse Landschap	9.023 (2,1)	3.995
Flevo Landschap	2.698 (2,4)	4.250
Geldersch Landschap	35.281 (4,5)	9.891
Utrechts Landschap	23.732 (5,1)	3.764
Noord Hollands Landschap	38.919 (3,4)	2.220
Zuid-Hollands Landschap	41.697 (2,8)	2.820
Zeeuwse Landschap	9.125 (6,0)	7.297
Brabants Landschap	21.687 (2,3)	13.295
Limburgs Landschap	12.607 (2,7)	5.100

3.3.3 Particuliere boseigenaren

De belangrijkste doelstelling van particuliere boseigenaren is het instandhouden van hun bezit. Daarbij hebben de meeste particulieren een financiële doelstelling die er meestal op neer komt om quitte te draaien of het verlies te beperken (Kuindersma, 1996). Een belangrijk kenmerk van de meeste particuliere eigenaren is dat men erg voorzichtig is met het veranderen van het beheer.

De vertegenwoordiging van particuliere boseigenaren vindt plaats via de Federatie Particulier Grondbezit sinds 1 januari 1996 en via de Nederlandse Vereniging van Boseigenaren. De federatie is gestoeld op de provinciale afdelingen van Particulier Bosbezit.

De particuliere boseigenaren vormen een zeer heterogene groep, variërend van agrariërs en nazaten van adellijke grootgrondbezitters tot liefhebbers en beleggingsmaatschappijen. Als bosbeheerders vertonen zij uiteenlopende bedrijfsstijlen, die volgens het onderzoek van Schulting (2000) in hoofdlijnen als volgt kunnen worden getypeerd (figuur 3.1).

Figuur 3.1 Vier soorten van bedrijfsstijlen in het bosbeheer van Schulting (2000)

3.3.4 Overige bosbeheerders in Nederland

Min of meer tussen de particuliere natuurbeschermingsorganisaties en de particuliere boseigenaren in staat een gevarieerde groep van stichtingen die bos beheren, zoals de Stichting Edwina van Heeck, de Stichting Twickel. Verder zijn er nog Waterschappen, Recreatieschappen, Waterleidingsmaatschappijen en het Ministerie van Defensie die hectaren bossen in hun bezit hebben.

3.4 Samenwerkingsverbanden

Er zijn in de wereld van de bosbeheerders twee vormen van samenwerkingsverbanden: de regionale coöperatieve bosgroepen, sinds oktober 1991 georganiseerd in de Unie van Bosgroepen en het Bosschap.

Bosgroepen
Een bosgroep is een samenwerkingsverband waarin met name particuliere boseigenaren maar ook gemeenten en natuurbeschermingsorganisaties als Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer participeren. Bosgroepen zijn ontstaan vanuit de behoefte om de bedrijfskosten te drukken door de bedrijfsvoering gezamenlijk uit te voeren of te laten uitvoeren. Bosgroepen richten zich nadrukkelijk op de bedrijfsmatige kant van het bosbedrijf en dus op het bosbeheer in de praktijk. De belangenbehartiging is een zaak van de Nederlandse Vereniging van Boseigenaren.

Bosgroepen zijn coöperatieve verenigingen. In het jaar 1994 waren er 9 bosgroepen in Nederland, waarbij meer dan 600 eigenaren waren aangesloten met meer dan 80.000 hectare bos (Evaluatie Meerjarenplan Bosbouw 1986-1991, 1992, Min. van LNV). In totaal zijn nu bijna duizend boseigenaren (inclusief SBB, NM ed.) aangesloten bij een bosgroep met gezamenlijk bijna 134.000 hectare in hun bezit. De overheid buiten beschouwing gelaten komt dit neer op circa de helft van het totaal aantal boseigenaren met meer dan 5 ha bos en 90% van het bosareaal. De eigenaren die geen lid zijn van een bosgroep zijn vaak heel klein of juist heel groot (contributie is per hectare), hebben een eigen apparaat voor het beheer van het bos, hebben een

aversie tegen de rol van de overheid in de Bosgroep en de zogenaamde bosboeren zijn over het algemeen ook geen lid.

De werkzaamheden van een bosgroep omvatten voorlichting, advies en assistentie aan haar leden inzake terreinbeheer. De meeste bosgroepen zijn rond 1990 opgericht en zij hebben hun nut al bewezen, zowel voor deelnemende eigenaren als voor de overheid. Waar de rijksoverheid een terugtrekkende beweging maakt, wordt een aantal taken door de bosgroep overgenomen. Ze zijn ook het aanspreekpunt voor provinciale en rijksoverheid. De bosgroepen fungeren steeds meer als intermediaire organisaties die een deskundig apparaat hebben ontwikkeld. De bosgroepen beantwoorden duidelijk aan een behoefte die zowel kwantitatief als kwalitatief van aard is. De overheid dient zich echter voorwaardenscheppend op te stellen en financieel bij te dragen aan de verdere ontwikkeling van de Bosgroepen (Velema, 1996).

Samenwerking tussen boseigenaren wordt gezien als een belangrijk middel om de (slechte) bedrijfsresultaten van bosbedrijven te verbeteren. Het functioneren in een Bosgroep werd gestimuleerd dmv de Tientjesregeling en met behulp van een financiële bijdrage jaarlijks aan de Unie van Bosgroepen. Deze regeling is afgeschaft sinds 1 januari 2000. De bosgroepen hebben op bepaalde plaatsen de rol van rentmeester overgenomen, misschien is het daarom wel terecht dat ze niet meer worden gesubsidieerd.

De organisatiestructuur betekent ook een makkelijkere communicatiestructuur in de bosbouw. De benutting van kennis is ook groter geworden. Door de voorlichting vanuit bosgroepen aan de leden wordt een professioneler bosbeheer tot stand gebracht (Van den Hoek, 1997).

Bosschap

Het Bosschap is een publiekrechtelijke organisatie. In dit bestuursorgaan zitten alle boseigenaren samen. Het bestuur bestaat uit vertegenwoordigers van alle verschillende eigenaarscategorieën. Het Bosschap is al tientallen jaren namens de bossector actief betrokken bij de beleidsontwikkeling rond bos en bosbouw (Van Vliet, 1999). De organisatie ontleent haar bestaansrecht aan de grote eigenaarcategorieën die er in vertegenwoordigd zijn. Het Bosschap zelf heeft weinig capaciteit en hulpbronnen, wel kennis. Voor het voortbestaan is het dus belangrijk dat de diverse aangesloten boseigenaren in Bosschapsverband willen overleggen (Kuindersma, 1996).

Uit het onderzoek van Kuindersma (1996) blijkt dat in de bosbouwwereld een hoge mate van verbondenheid bestaat. Verschillende instanties zijn bereid te overleggen, hechten veel belang aan een gezamenlijke oplossing en hebben ook oog voor het algemeen belang. Wel blijkt een grote afhankelijke positie van de overheid die beschikt over geld, rechten en kennis.

4 Conceptueel begrippenkader

4.1 Inleiding

In de voorgaande hoofdstukken zijn zowel de bosgebruikers als de bosbeheerders beschreven en hun relatie en welke aspecten hierbij een rol spelen. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de interactie tussen beide groepen en komt onder andere het woord vervreemding aan de orde. Het begrip wordt aan de hand van literatuur en het empirische onderzoek verder verhelderd en bediscussieerd. Ingegaan wordt op de maatschappelijke processen, contact en beleving, rust en stilte en vervreemding en zijn verschillende aspecten.

4.2 Maatschappelijke context

Allereerst is van belang de maatschappelijke context. Deze heeft een grote invloed op de manier waarop wij denken en hoe wij oordelen over bijvoorbeeld de bossen in Nederland en welk belang wij hechten aan die bossen. Hieronder is een kort overzicht gegeven van drie perioden die kunnen worden onderscheiden en met hun verschillende kenmerken (mm Nas, 1999).

Tabel 4.1 Perioden en kenmerken en betekenis voor bos

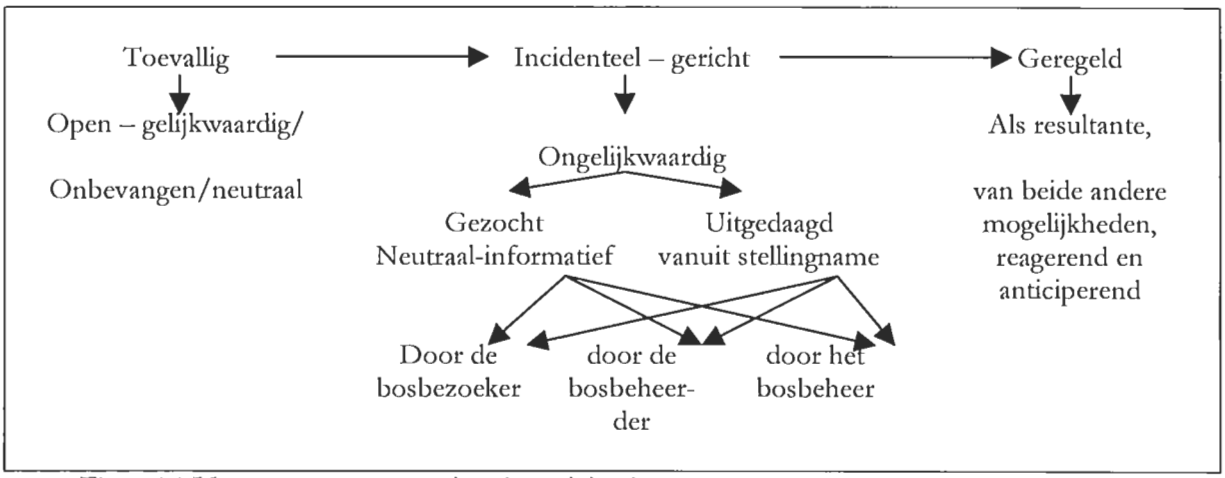
De jaren 50 *1945-1965*	De jaren 60 *1965-1975*	De jaren 80-90 *1975-heden*
Productie	Consumptie	Marketing
Duidelijkheid, Collectivisme, verzuiling	Catharsis – verwarring, Vrijheid-blijheid, polarisatie, individualisatie, recreatie	Infostress – vervreemding, individualisme, entertainment, hedonisme
De bomen moeten weer groeien en bloeien: economisering van de ecologie	*De bomen lijken tot in de hemel te groeien: ecologisering van de economie*	*De bomen worden met hun wortels in de grond gezet: Vermarkting*
Bos = houtproductie	Bos = voor alles en iedereen	Bos = ieder zijn eigen idee

Momenteel zitten we in een fase van infostress en individualisme. Iedereen heeft zijn eigen idee over hoe iets er uit ziet, zou moeten zien en hoe dat dan gerealiseerd kan worden. In onze tijden van economische voorspoed hebben we de mogelijkheid groot belang te hechten aan onze leefomgeving, de natuur en het bos. Maar de verschillende functies die bos heeft zijn niet meer helder en alle ingrepen moeten worden gecommuniceerd met de mondige burger die het bos ook als zijn bos beschouwt.

4.3 Contact en beleving

Figuur 4.1 geeft schematisch weer hoe het contact tussen bosbezoeker en bosbeheerder kan worden gedacht. Omdat de grondslag voor het draagvlak voor het bos en de bosbeheerder ligt bij de individuele, particuliere recreatieve bosbezoeker,

ligt de nadruk in het linker gedeelte van de figuur: de directe ontmoeting of confrontatie tussen bezoeker en beheerder. Dit is natuurlijk maar de helft van het verhaal, er vindt van rechts naar links in deze voorstelling ook beïnvloeding van de ontmoeting plaats door beeld- en stemmingvorming door voorlichting, educatie e.d.

Figuur 4.1 Vormen van contact tussen bezoeker en beheerder

Het karakter van het contact tussen bosbezoeker en bosbeheerder hangt af van wat voor bos en natuur de mensen willen en waar het zou moeten liggen. Daarnaar zijn de afgelopen jaren vele onderzoeken gedaan. Daarnaast zijn er bij verschillende recreatieonderzoeken typologieën gemaakt van de bezoekers van bos- en natuurgebieden (zie ook voorafgaande).

In 1997 heeft Stichting ProBos een enquête uit laten voeren naar de attitude, beleving en wensen ten aanzien van het bos in Nederland en daar bleek uit dat 76% van de Nederlanders in zijn vrije tijd wel eens naar het bos gaat.

In het project 'Natuur als leefomgeving; Operatie Boomhut' (1999) is deze maatschappelijke vraag naar natuur verder verkend. Dit is onder andere gedaan met behulp van een nationale enquête naar de mensenwensen ten aanzien van bos en natuur in Nederland. Eén van de uitkomsten van die enquête is dat in heel Nederland een sterke voorkeur bestaat voor bos als belangrijkste fysieke verschijningsvorm van natuur in de omgeving. Daarbij willen mensen het liefst rust en stilte ervaren (Intromart 1999).

Uit het onderzoek van Intomart (1999) komt ook naar voren dat fysieke verschijningsvormen samen hangen met intrinsieke kenmerken. Een voorkeur voor bossen gaat samen met een sterkere voorkeur voor een natuur waar geen bedrijvigheid in aanwezig is. Het gaat niet zo zeer om spontane processen als wel om de rust en stilte. Ook is er een samenhang met de voorkeur voor activiteiten. Mensen met een voorkeur voor bossen geven vaker de voorkeur voor wandelen en fietsen. Mensen geven de voorkeur aan die natuur die het best hun favoriete activiteit

accommodeert. Uit het onderzoek komt ook naar voren dat Nederlanders boven alles meer bossen en meer wilde en ruige natuurgebieden willen (Intomart, 1999).
Natuurlijk kun je bij dit onderzoek de kanttekening zetten dat mensen in zo'n enquête sociaal wenselijke antwoorden geven en 'natuurlijk' kiezen voor meer natuur. Maar wat als het echt je portemonnee aantast of het winkelcentrum in de buurt niet meer gebouwd kan worden, want er moet een bos komen? Maar boven alles blijft staan dat bij Nederlanders bos favoriet is en blijft.

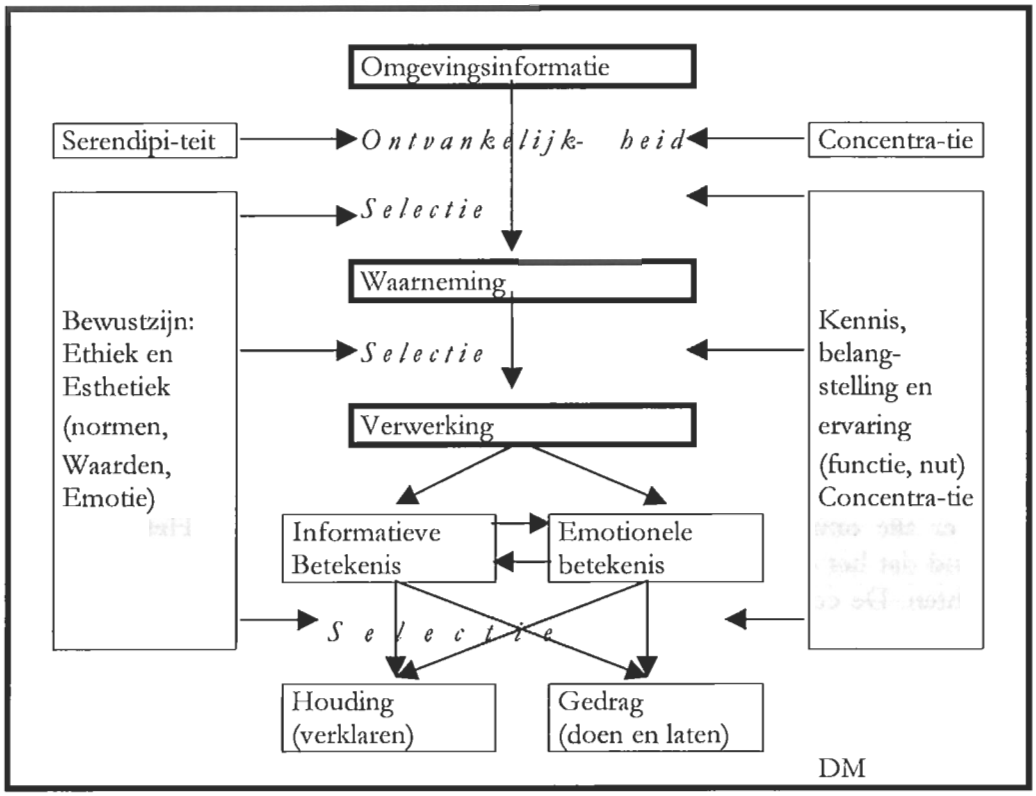
4.4 Rust en stilte

In alle mogelijke sectoren van de maatschappij manifesteert zich een toenemende aandacht voor kwaliteit. Het is echter niet altijd even duidelijk wat dat is. Dit bemoeilijkt de articulatie van de wensen. En dus ook de discussie daarover.
Wat bos en natuur betreft is dit niet anders. De genoemde resultaten van enquêtes wijzen er alle onmiskenbaar op dat men er rust en stilte zoekt. Het is toch wel opvallend dat het ook opgaat voor vormen van recreatie waar men dit niet bij zou verwachten. De concrete wensen van een inspanning en uitdaging zoekende mountainbiker of jogger zijn toch heel wat anders dan die van een ontspanning en inkeer zoekende wandelaar? Ondanks dat lijkt het erop dat recreatie als ontspannende activiteit in al zijn vormen beantwoordt aan een gemeenschappelijke fundamentelere belevingsbehoefte. De vraag is: wat bedoelen al die verschillende bosbezoekers met 'rust en stilte', waar staat dat voor? 'Genieten van natuur is als genieten van lekker eten: beide ervaringen zijn moeilijk in woorden uit te drukken' (Van den Berg, 1999).

Beleving is een kwestie van psychologische ervaring van de omgeving. Het gaat om de zintuiglijke waarneming van de prikkels, dat wil zeggen de informatie die van de omgeving op het individu afkomt, en de verdere verwerking daarvan. In figuur 4.2 wordt een voorstelling gegeven van hoe dat kan gaan.

Het schema geeft aan dat waarneming en verwerking van informatie afhankelijk zijn van een aantal factoren en omstandigheden. Enerzijds en relatief onveranderlijk de karaktereigenschap serendipiteit, de sterk sociaal-cultureel bepaalde ethische en esthetische instelling en de kennis, belangstelling en ervaring, anderzijds de veel meer van de situatie van het moment afhankelijke concentratie.

Het ligt voor de hand dat confrontatie met informatie die men niet verwacht en niet wenst als negatief wordt ervaren. Dat stoort en leidt af, veroorzaakt spanning en ergernis, kan zelfs een gevoel van bedreiging en onveiligheid oproepen. Kortom, dat leidt tot onrust. Deze psychische belasting belemmert de mogelijkheid van tot zichzelf komen, van bevrijding van de last van dagelijkse beslommeringen en de dagelijkse confrontatie met een steeds overstelpendere ontlading van gefragmenteerde, chaotische, voortdurende veranderende en steeds sensationeler informatie in beeld en woord over alle mogelijke zaken uit alle hoeken van de wereld.

Serendipiteit: het open staan voor onverwachte, niet gezochte zaken (waarneming, ervaring). Concentratie: het door een bepaalde zaak (activiteit) geestelijk in beslag genomen zijn

Figuur 4.2 Voorstelling van de ervaring van de omgeving

De behoefte aan af en toe wat inwendige ontspanning, hoe die ook uiterlijk wordt bereikt en wat daarvoor nodig is, is kennelijk in essentie een zaak van stilte in de zin van 'informatiestilte' die de psychische rust biedt om tot zichzelf te komen. Die inwendige ontspanning gaat dus kennelijk in diepste wezen om iets dat van doen heeft met een veiligheidservaring.

Die 'informatiestilte' kan van de omgeving komen, maar de ontvanger kan zich ook meer of minder voor informatie vanuit de omgeving afsluiten omdat hij 'op een andere golflengte zit' (omdat hij geconcentreerd met wat anders bezig is). Het is ook mogelijk dat de ontvanger 'de zender niet kan verstaan', dat hij door gebrek aan kennis en ervaring niets met de op hem afkomende informatie kan - wat op hetzelfde neerkomt (het zegt hem niets: 'wat je niet kent bestaat niet'). Omgekeerd kan de ontvanger 'het programma al vaker gehoord of gezien hebben', door kennis en ervaring bepaalde informatie ook herkennen en plaatsen, hierdoor accepteren en in zekere zin neutraliseren ('dat is niets nieuws'). In dit geval kan echter ook sprake zijn van een 'Aha-Erlebnis' of van een negatieve bevestiging van de ervaring.

Het geheel heeft een belangrijk element van identificatie met de situatie (kennen, herkennen, veilig voelen) en daardoor van verwachting, of het nu gaat om een

bepaald type situatie in het algemeen of een concrete situatie. Figuur 4.3 geeft een algemene samenvatting van de mogelijkheden.

Prikkels			Beleving
Waarge-nomen	Verwacht	Waardering a priori	
Niet	-	Geen	geen → aangenaam → rust
Wel	Wel	Neutraal	geen → rust
		Gewenst	bevestigend → aangenaam → rust
		Ongewenst	bevestigend → onaangenaam → onrust
	Niet	Neutraal	geen → rust
		Welkom	afleidend → onrust
		Onwelkom	verstorend, bedreigend → onaangenaam, onveilig → onrust

Figuur 4.3 Mogelijke beleving van omgevingsprikkels

'Rust en stilte' staan zo voor psychische ontspanning die wordt opgeroepen door het gevoel de situatie vrij van onverwachte, onwelkome en afleidende of bedreigende, en daardoor verstorende belasting van buitenaf voor zichzelf te hebben en er eigen mee te zijn. Het heeft dus dezelfde inhoud als 'cocooning', van zich alleen met zichzelf of eventueel met het eigen gezelschap bezig zijn c.q. van tot zichzelf komen bij een minimale inbreuk door externe informatie. De omgeving dringt zich niet op maar laat de bezoeker met rust, hij/zij kan zelf bepalen wat hij/zij alsnog aan externe informatie toelaat.

Dit laat zich aan verschillende verschijnselen illustreren. Als eerste het bosbelevingsonderzoek van Couterier (1992). Hieruit blijkt dat wandelaars e.d. (ook) dicht monotoon naaldbos, bijv. douglas, hoog waarderen. Dat is niet wat iedereen zomaar zou verwachten, maar het is wat bos betreft juist bij uitstek een informatiearme, onbelastende omgeving, een neutraal décor – gevarieerder bos leidt maar af. Gevarieerder bos is voor de categorie rust- en stiltezoekers met een iets actievere naar buiten gerichte verwachting die het décor willen beleven en er mede een stuk bevestiging en identificatie aan willen ontlenen. Hun rust- en stiltebehoefte komt echter toch op hetzelfde neer: zo weinig mogelijk afleidende en daardoor verstorende prikkels.

Die twee categorieën van bezoekers gaan trouwens niet goed samen in één gezelschap. Degene die de omgeving ziet en welkome, bevestigende prikkels uit de omgeving toelaat en daarop reageert ('kijk daar eens') ervaart dat zelf niet als afleiding maar als een bevestigende ervaring. Maar hij/zij leidt af en verstoort de rust van 'passieve' rust- en stiltezoekers die de omgeving als een welhaast 'niets' aan zich voorbij laten gaan. Hij/zij kan het oproep krijgen 'doe/ wees nou eens een beetje rustig'…..

Als tweede voorbeeld het verschijnsel dat bepaalde zaken in de context van bos (of natuur) als storend worden ervaren, terwijl ze dat in een andere context niet doen. In het ene geval 'hoort' het in de beleving niet thuis, in het tweede wel. Dit sluit aan bij

het voorgaande voorbeeld maar gaat hier om uitingen van menselijke activiteit, zoals moderne hoogbouw of industrie, waarvan door het contrast natuur/gegroeid – cultuur/kunstmatig/gemaakt een in de beleving detonerende, opdringerige prikkel uitgaat die niet of nauwelijks genegeerd kan worden. Hierbij passen storingindicerende benoemingen à la horizonvervuiling.

4.5 Vervreemding

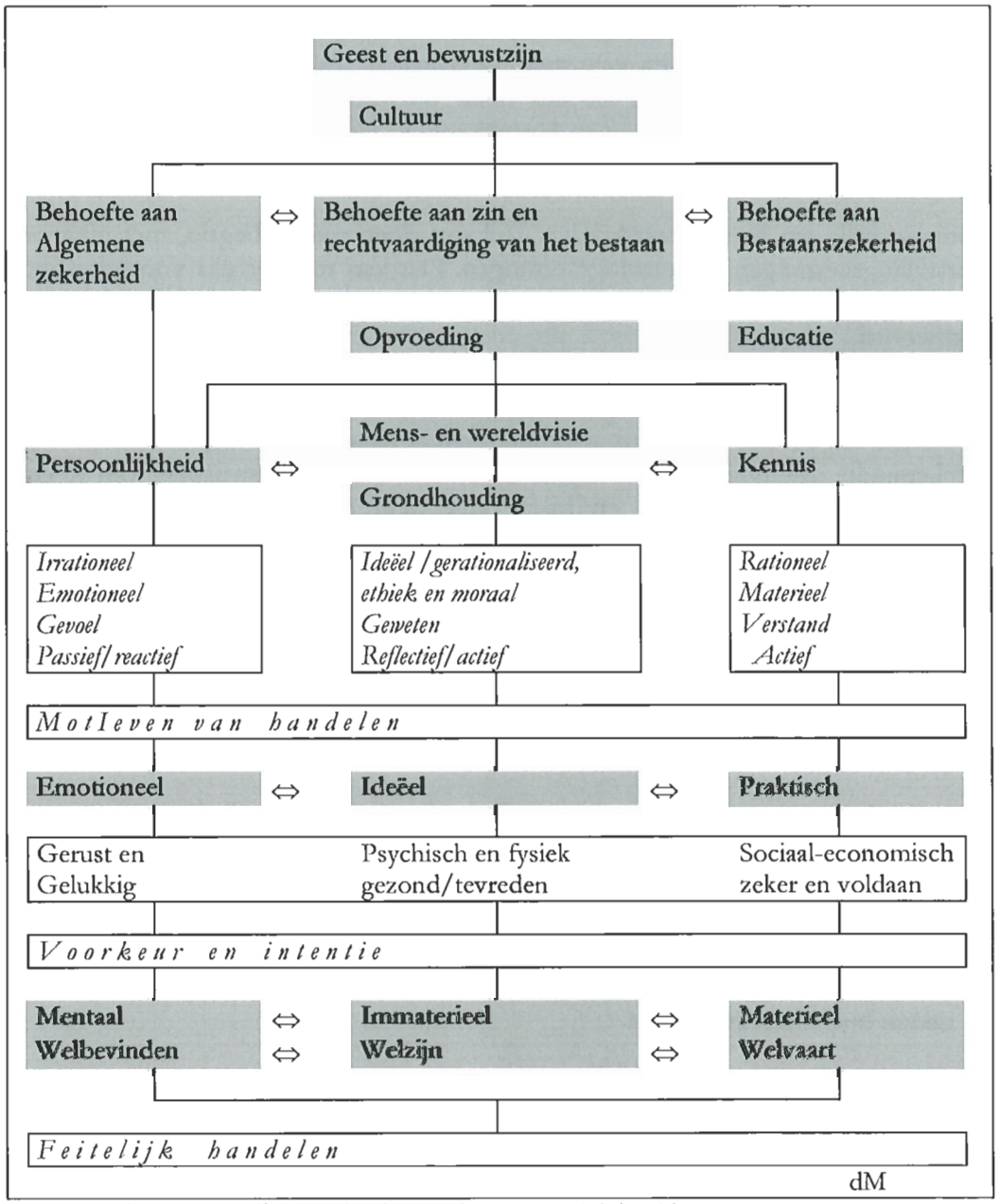
Achtergronden van vervreemding

Het denken over en omgaan met bos en natuur komt steeds meer in discussie. Daarbij gaan allerlei andere belangen en meer specifiek de belangen van de recreanten een belangrijke rol spelen in verhouding tot houtproductie en natuurbehoud. In vergelijking met die andere belangen heeft de begripsvorming over en de articulatie van de maatschappelijke betekenis van bos en natuur een achterstand. De laatste jaren neemt de belangstelling voor deze maatschappelijke betekenis echter snel toe.

In de discussie wordt vaak het begrip grondhouding gebruikt. Dat is het beeld van de relatie mens - natuur dat de slag maakt van geloof, levensbeschouwing of mens- en wereldvisie naar concreet gedrag. De grondhouding institutionaliseert de manier van omgaan met de omgeving, zowel individueel als collectief. Figuur 4.4 (De Molenaar 1998, 1999; Umans 1993) geeft een voorstelling van hoe men zich die slag kan voorstellen.

Cultuur, opvoeding en educatie spelen, na - en secundair in wisselwerking met - geest en bewustzijn, in dit geheel een kardinale rol. Deze socio-culturele programmering kan worden gevat in de zin van besef, normen en waarden (ethiek, moraal, esthetiek). Deze programmering leidt tot:

- een bepaalde algemene beleving van de omgeving, en
- een conditionering, gegeven de perceptie van de omstandigheden 'hier en nu', van de afweging van mogelijk eigen oor- en voordeel tegen het groepsoor- en –voordeel in termen van mogelijkheden/verwachtingen van concreet gebruik van de omgeving.

Figuur 4.4 Algemeen voorstelling van de achtergronden van menselijk handelen

Cultuur, opvoeding en educatie zijn bij uitstek verschijnselen die worden gedragen en verder ontwikkeld door overdracht, en dat op zijn beurt in belangrijke mate door communicatie. Dit plaatst communicatie centraal in de problematiek van mogelijke vervreemding tussen de recreatieve bosbezoeker en het bos en die bosbezoeker en de bosbeheerder, en van de resulterende mogelijke spanning tussen die bosbezoeker en de bosbeheerder.

Wat wordt verstaan onder vervreemding?
Vervreemden heeft als kern het afstand doen (ontstaan) tot of nemen tot iets, zowel in de materiële zin van zaken verkopen, overdragen, als in de immateriële zin van langzamerhand een geestelijke afstand doen ontstaan tot zijn omgeving, familie, waarden e.d. waardoor men er geen betrokkenheid meer mee voelt (vgl. Van Dale). Het impliceert een afnemende identificatie.

In immateriële zin heeft vervreemden veel van doen met onbegrip, met afnemend voorstellingsvermogen en inlevingsvermogen. Dat kan rechtstreeks voortvloeien uit teleurstelling van een verwachting die door de ervaren werkelijkheid niet wordt beantwoord.

Vervreemding en betrokkenheid draaien in wezen om het 'wat je niet weet, kent en/of ziet, bestaat niet'. Dus kun je er niet gericht naar of om vragen. Dat speelt een vertekenende, distantiërende of fragmenterende rol bij het bewustzijn van je eigen wensen, normen en waarden en bij je idee over de wensen van anderen. De belevingswaarde nivelleert. Het maakt dat je er bij gelegenheid op grond van wat dan ook een eigen draai aan geeft die de zaak en jezelf tekort kan doen. Een belangrijk aspect van de belevingswaarde is de herkenbaarheid (wat je niet ziet, bestaat niet), wat samenhangt met vele zaken waaronder kennis, (wat je niet kent, herken je niet), referenties (als je geen beeld in je hoofd hebt, zegt het je niet veel) en wereldbeschouwing (als je geen normen in je hoofd en waarden in je hart hebt, doet het je ook niet veel).

Is er sprake van vervreemding tussen bosgebruikers en bosbeheerders?
Bij het begrip 'bosgebruiker', verstaan als 'de recreatieve bosbezoeker', kan mogelijke vervreemding gaan om:
- wederzijdse vervreemding tussen de bezoeker/recreant en de bosbeheerder;
- enkelzijdige vervreemding van de bezoeker/recreant van bos;
- enkelzijdige vervreemding van de bezoeker/recreant van de wederkerige relatie tussen bosbeheerder en bos.

Enkelzijdige vervreemding van de bezoeker/recreant van bos lijkt een zaak van:
- inhoudelijk: geringe feitelijke kennis van wat bos is (onderwijs, media, voorlichting vanuit de wereld van het bosbeheer, beïnvloeding door andere belangengroeperingen en –organisaties);
- verwachting: misleidende voorspiegeling hoe en door wie dan ook (idem);
- referentie op grond van kennis en verwachting, en van eigen beleving (emotionele, ethische en esthetische confrontatie) ergens anders en/of op een ander tijdstip.

Enkelzijdige vervreemding van de bezoeker/recreant van de wederkerige relatie tussen bosbeheerder en bos is een van het voorgaande afgeleide combinatie van:
- de beide voorgaande vormen van vervreemding;
- geringe feitelijke kennis en begrip van de speelruimte die de bosbeheerder door politiek en beleid wordt gelaten;

- geringe feitelijke kennis van en begrip voor technisch, financieel en inhoudelijk binnen in een bepaalde situatie wel en niet mogelijk/haalbaar/zinvol/verantwoord is.

Wederzijdse vervreemding tussen de bezoeker/recreant en de bosbeheerder en/of zijn representant is een kwestie van minder bekend zijn met elkaars leefomgeving, leefomstandigheden, karakter, manier van doen, belangen, interesses e.d. Dit heeft te maken met het koppel afstand/toegankelijkheid:
- fysiek-sociaal: minder kunnen kennen door wel/niet wonend in dezelfde omgeving;
- sociaal: minder kunnen kennen door minder deel uitmaken van zelfde sociale netwerken;
- organisatorisch: minder kunnen kennen doordat de 'echte' beheerder zelf in het spel is of dat de beheerder een betrekkelijk anonieme beheersorganisatie vertegenwoordigt;
- persoonlijk: mede geconditioneerd door beide voorgaande factoren minder kunnen kennen op grond van respect, interesse, belangen, begrip e.d.

Deze verschillende vormen van vervreemding duiden op een verschil tussen
- de bosbezoeker/recreant die in de buurt woont, en
- de bosbezoeker/recreant die van elders komt.

Antithetisch benaderd heeft de bosbezoeker/recreant uit de buurt een 1 : 1 relatie met het bos en de bosbeheerder, en omgekeerd heeft de bosbeheerder ook zo'n relatie met hem of haar. Zij kennen elkaar in velerlei, zij het uiteenlopend opzicht, en (denken te) weten wat ze evenzo van elkaar (mogen) verwachten. De betrokkenheid, identificatie etc. van de bezoeker met de beheerder en zijn bos is in principe groot. De bezoeker die van elders komt heeft een vluchtige 1 : zeer velen relatie met het bos en de bosbeheerder. De bezoeker en de bosbeheerder hebben geen tot een sterotypisch beeld van elkaar. De betrokkenheid, identificatie etc. van de bezoeker met de beheerder en zijn bos is in principe gering. Het is in dit geval eerder het 'bos' dan 'zijn' bos.

Philipsen (1995) noemt het conflict tussen vraag en aanbod naar bos het gevolg van fundamentele verschillen in ideologie ten aanzien van het bos. De kloof heeft volgens Corten (1997) te maken met verschillen van opvattingen en beleving bij bos, verschillende belangen bij bos en een geringe betrokkenheid bij en verantwoordelijkheid voor bos bij zowel boseigenaren, burgers en bestuurders.

De spanningen die kunnen ontstaan tussen de vragers en aanbieders van bos zijn volgens Sideway (1988) te herleiden tot de volgende elementen:
1. verschillende filosofieën;
2. gebrek aan kennis van de relatie tussen soorten of habitat en de mens;
3. niet gewillig zijn om te reageren op dynamische situaties;
4. vaak niet gelukt om te communiceren en dus geen harmonieuze relatie op kunnen bouwen.

In dit inductieve, explorerende onderzoek zijn we duidelijke voorbeelden tegengekomen van bovenstaande punten. De verschillende filosofieën komen terug in de verschillende verwachtingen die bosgebruikers, bosgebruikers onderling en bosbeheerders hebben ten aanzien van het bos en wat er in het bos gebeurt. Het tweede punt, gebrek aan kennis komt ook naar voren in het onderzoek. Gebrek aan kennis ligt ten grondslag aan de verschillende verwachtingen die mensen hebben ten aanzien van het bos en heeft ook betrekking op de directe relatie tussen bosgebruiker en bosbeheerder. Weinig kennis onder bosgebruikers van de werkzaamheden van de bosbeheerder in het publieke bos kan voor spanningen zorgen en een soort vervreemding teweegbrengen. Ten aanzien van punt drie, het reageren op dynamische situaties is bekend dat het vasthouden aan het huidige en niet willen meegaan met ontwikkelingen dynamische situaties in de weg kan staan. Het laatste punt ligt grotendeels ten grondslag aan de voorgaande punten, gebrek aan communicatie en dan ook correcte informatie die de juiste verwachtingen schept. Dit punt wordt door alle geïnterviewden naar voren gebracht en is essentieel in het tegengaan van vervreemding.

De vervreemding van het bos en het bosbeheer laat zich illustreren aan hoe het gepresenteerd wordt. Dat lijkt voor alles een kwestie te zijn van marketing, van de verkoop via media, voorlichting (brochures, verenigingstijdschriften, magazines) e.d. – ook door natuurbeschermingsorganisaties. De fraaiste natuur- en bostaferelen vanuit elke uithoek van de wereld worden ten tonele gevoerd om het gemoed vrijblijvend te bevredigen. Beelden, die doorgaans ver afstaan van waarmee het gemiddelde publiek ooit oog in oog zal kunnen komen te staan. Beelden die òf als ieder ander willekeurig entertainmentprogramma oppervlakkig en voorbijgaand als een soort 'ecoporno' geconsumeerd worden, òf een verwachting oproepen die – als de gelegenheid zich voordoet – gedoemd zijn om alleen maar tot teleurstelling te leiden.

- individueel: particulier, als representant van een bepaalde groep (belangengroep, actiegroep) of als lid van een bepaalde organisatie (bijv. een natuurbeschermingsorganisatie);
- anoniem: vertegenwoordigd door een bepaalde groep of organisatie waarvan hij of zij lid is.

Hiernaast kan in theorie ook onderscheid worden gemaakt tussen:
- de individuele recreatieve bosbezoeker die daadwerkelijk om welke specifieke persoonlijke reden dan ook fysiek het bos bezoekt;
- de afstandelijke bezoeker die het bos virtueel bezoekt door er meer of minder toevallig kennis van te nemen via de media, zoals televisie, tijdschrift, krant e.d.,
- de daadwerkelijke en/of afstandelijke bezoeker die een deel van zijn betrokkenheid uit door lid te zijn van een natuurbeschermingsorganisatie.

Dit onderscheid is echter zeer betrekkelijk, welhaast ieder is wel eens het ene en dan weer het andere. Het gaat hier om de eerste groep van daadwerkelijke bosbezoekers die bij gelegenheid vallen onder de andere categorieën, meer of minder gemotiveerd zijn en een bepaalde beeldvorming en verwachting hebben.

Vragers naar bos doen dat meestal vanuit het oogpunt van ontspanning, ontsnappen van de drukte van alledag, genieten van de mooie omgeving en meer van dat soort motivaties. Dit in tegenstelling tot bosbeheerders die voor hun werk het bos beheren, dit ook nog financieel moeten rondbreien.

Bos wordt ook vaak gezien als gemeengoed, een collectief goed dat van iedereen is in Nederland want we betalen er belasting voor. Beheerders zijn hun eigen gebied aan het beheren, doen dat volgens ideeën van bosbeheer van zichzelf of hun organisatie. Willen ze wel van die mensen in hun bos? Doen ze het alleen maar voor de subsidies die je daar voor krijgt en die bosbouw financieel weer aantrekkelijker maakt?

Corten (1997) heeft de kloof tussen vraag en aanbod mooi beschreven. 'Een beheerder zou juist blij moeten zijn met grote bemoeienis van de burger. De burger is betrokken bij en verantwoordelijk voor het bos en heeft er wat voor over. Het probleem is dan eigenlijk: hoe zorg ik als beheerder ervoor dat de burger begrip krijgt voor mijn positie en hoe zorg ik ervoor dat de burger zijn energie op een positieve manier inzet voor of bijdraagt aan mijn/het/ons bos".

Philipsen (1995) praat over de botsing tussen gebruikers in het bos als een verschil in wat er van de natuur verwacht wordt. Mensen die voor de ontspanning door een bos wandelen doen dat met hele andere esthetische waarderingen dan mensen die gaan voor een inspannende activiteit in het bos. Verschillende gebruikers passen dan moeilijk in elkaars beeld en hun verwachte ervaringen komen niet overeen.

4.6 Draagvlak en communicatie

De verschillende bosbeheerders hebben een verschillend, maar overlappende positie. Die kan als volgt worden samengevat.

Tabel 4.2 Verschillende beheerders en hun presentatie naar buiten

Bosbeheerder	Staatsbosbeheer	Natuurbeschermings-organisaties	Particuliere eigenaren
Taak	Beleidsuitvoering; geen leden e.d.	Belangenbehartiging leden, donateurs + eigen bestaan	Instandhouding bezit
Presentatie naar	Publiek en overheid	1. leden etc. 2. Overheid	Incidenteel
Verantwoording	Politiek en beleid	eigen leden etc.	-
Draagvlak	Politiek en publiek	het grote publiek en de politiek	Omgeving

Er kan ook onderscheid worden gemaakt naar het wie (doelgroep), het hoe (communicatie) en het waartoe, waarbij vervolgens ook weer de verschillende bosbeheerders kunnen worden gerubriceerd. Dat is in het hierna volgende overzicht gepoogd. De communicatie staat hierbij centraal. Natuurmonumenten doet duidelijk het meest aan draagvlakontwikkeling, Staatsbosbeheer is een goede tweede. De particuliere boseigenaren lijken ondanks hun organisatie een veel introverter wereld te vormen.

Tabel 4.3 Beheerders en hun communicatiemiddelen en doelen

Doelgroep	Communicatiemiddel	Werking / doel	SBB	Part. NB-org.	Particulieren
Het grote publiek	Televisie, radio, etc.,	Leden- en fondsenwerving		+	
Het geïnteresseerde grote publiek	Brochures e.d., internet	Informatieverschaffing	+	+	
		Ledenwerving		+	
Leden	Eigen magazine e.d.	Informatieverschaffing, bevestiging goede doel/lidmaatschap	+	+	
	Regulier overleg, verenigingsraad e.d.	Betrokkenheid/inspraak (conflictpreventie/-beheersing)		+	
Excursie-Liefhebbers	Geleide excursies	Recreatie, informatie	+	+	
Deskundigen	Excursies, bijeenkomsten, adviescommissies	Informatie- & kennisvergaring (conflictpreventie/-beheersing)	+	+	+
Omwonenden	Overleg (planning)	Betrokkenheid/inspraak (conflictpreventie/-beheersing)	+	+	?
Toevallige bezoekers	Ontmoeting	Betrokkenheid, Conflictpreventie/-beheersing	+	+	+
Individuele brievenschrijvers	Briefwisseling, eigen periodiek	Betrokkenheid, Conflictbeheersing	+	+	+

Om deze communicatie te verbeteren zijn verschillende mogelijkheden en niveaus van participatie/interactie mogelijk.

Het laagste niveau is *informeren.* Hierbij valt te denken aan informatieborden en spotjes op de televisie.

Consulteren is het tweede niveau. Hierbij kan gedacht worden aan een enquête onder de betrokkenen over wat hun wensen zijn tav van het bos.

Meebeslissen is het derde niveau; een vorm van inspraak, zoals bij bestemmingsplannen.

Zelfbestuur is het hoogste niveau van participatie (Corten, 1997).

Daarnaast zijn bij participatie de volgende elementen nog van belang; wie participeren er mee, waarin wordt geparticipeerd, wanneer worden participanten betrokken bij proces, welk bos betreft het en welk niveau; lokaal, regionaal of landelijk en erg belangrijk is het beslissingskader dat wordt meegegeven.

5 Resultaten excursies

5.1 Inleiding

Zoals in onderzoeksvraag 2 genoemd is willen we meer inzicht te krijgen in de problematiek van vervreemding door middel van het onder de loupe nemen van een contactmoment tussen beheerders en bezoekers van bos. We hebben geparticipeerd in een viertal excursies. De bevindingen uit deze excursies hebben vervolgens, samen met inzichten uit de literatuur, centraal gestaan in een aantal interviews met sleutelinformanten.

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de excursies besproken. Na een inleiding waarin de gevolgde werkwijze wordt uitgelegd volgt een uitwerking van de hoofdthema's van de excursies.

5.2 Excursies

Aan de hand van een aantal items wordt in deze paragraaf verslag gedaan van de bevindingen tijdens de excursies.

De voorbereidingen
Zoals bij de beschrijving van de onderzoeksmethode al genoemd is, hebben we de excursies uit het excursieschema's van de verschillende organisaties gevonden. Er bestond soms wat onduidelijkheid over of men zich van tevoren op moest geven voor een excursie of niet. Ook is het voorgekomen dat de excursie niet door bleek te gaan terwijl we al wel aanwezig waren.

Het publiek
Wie zijn de mensen die belangstelling hebben voor excursies? De excursies vonden allen plaats in september en oktober. Gezien de weersvoorspellingen, die over het algemeen niet goed waren, mag er gesproken worden van een publiek dat zich niet door een regenbui laat weerhouden om aan een excursie deel te gaan nemen. Hieruit concluderen wij dat men zeer gemotiveerd is om naar de excursie te komen. Ook heeft het onderwerp van de excursie waarschijnlijk invloed op het soort publiek dat een excursie aantrekt. Een paddestoelen excursie zal weinig mensen aantrekken die geen belangstelling voor paddestoelen hebben. De 3 excursies die in het weekend bezocht zijn kenden een gemengd publiek. Enkele gezinnen met jonge kinderen, en een enkele jongere. Verder vooral 40-ers, 50-ers en 60 plussers. Geen van deze groepen domineerde. Bij de excursie die door de week gehouden werd, waren er meer ouderen aanwezig. Over het algemeen viel de afwezigheid van de groep 14-25 jarigen op.

Men had zich verschillend voorbereid op de excursies. Niet iedereen droeg stevig schoeisel of laarzen. Over het algemeen droeg men gewone vrijetijdskleding, geen

kleding die wijst op een 'groene' inslag zoals kaki-groene regenjassen of stevige wandelschoenen. Er waren weinig mensen met een verrekijker, een enkeling had een paddestoelenboekje bij zich tijdens de paddelstoelen excursies. Samenvattend: een publiek dat geen extremen of duidelijk lidmaatschap van bepaalde groepen laat zien, maar zeker ook geen doorsnede van de bevolking genoemd kan worden.

Interesse en aandacht van het publiek

Over het algemeen was er veel aandacht voor wat er door de rondleider verteld werd. Men komt duidelijk vanuit een interesse voor het onderwerp naar de excursie. Wat opviel was dat er bij alle excursies wel vragen gesteld werden, maar dat deze vrijwel altijd een 'kennisgericht' karakter hadden. Het ging voornamelijk om het benoemen van soorten, het vragen om uitleg over groei of leefwijze, etc. Er werden nauwelijks vragen gesteld over de beheerswijze van het gebied, of vragen die kritisch ingaan op het vertelde. Tijdens het napraten met een van de excursieleiders werd ons verteld dat dit vaak het geval is. Het kennisniveau van de meeste excursiedeelnemers is niet van die aard dat verwacht mag worden dat men kritisch tegenover beheersmaatregelen kan staan. Vaak is het voor deelnemers belangrijk dat men het gevoel heeft wat te leren over de natuur, en dat men antwoord krijgt op de gestelde vragen. Een uitspraak die we opvingen van een van de deelnemers aan een paddestoelen excursie was dat ze vond dat ze toch eigenlijk weinig wist van de natuur, en dat ze zo toch een hoop nieuwe dingen leerde.

Verder werd benadrukt dat alleen het in het bos zijn en genieten van de sfeer, de geur, het geluid, en dat wat men om zich heen ziet, oftewel de zintuigelijke waarnemingen voor de bezoekers belangrijk is. Vooral de paddestoelen excursie leende zich daar goed voor: het voelen van de structuur van de paddestoelen en het kliederen met inkt van de inktzwam. De rondleiders probeerden daar op in te spelen

De mate waarin de aandacht vastgehouden werd verschilde per excursie en excursielengte. De excursies duurden tussen de anderhalf en twee uur. Sommige deelnemers worden ongedurig na een bepaalde tijd, anderen kunnen er niet genoeg van krijgen. Er was geen lijn in te ontdekken. Wat opviel was de trouw aan de groep. Slechts enkele deelnemers haken in een vroeg stadium van de excursie af (als de uitleg over de paddestoelen lang duurt en er weinig afstand wordt afgelegd). Het grootste deel blijft echter bij de groep en loopt mee tot het eindpunt van de excursie. Op eigen houtje de groep verlaten kwam zeer weinig voor.

De rol van de excursieleider

De excursieleider is een belangrijke persoon. Hij drukt een groot stempel op het karakter van de excursie. De sfeer wordt erg beinvloed door de mate van betrokkenheid van de rondleider. Het publiek reageert erg op bevlogenheid en deskundigheid. Ook de ruimte die aan het eigen initiatief wordt overgelaten door de excursieleider is bepalend voor de gang van zaken. Bij de paddestoelen excursies viel op dat het publiek heel makkelijk te betrekken is door ze zelf paddelstoelen te laten aanwijzen, waarover de excursieleider vervolgens wat vertelt. Kinderen kunnen hierin heel sturend zijn, en erg enthousiast deelnemen. De 'boswachter'-figuur is belangrijk. De status die hij heeft en het beeld dat er bij het publiek is van een boswachter zorgt

ervoor dat de excursie bij voorbaat al een speciaal tintje krijgt. Alsof men achter de schermen van het bos wordt meegenomen. Ook de kinderen zijn daar erg gevoelig voor. Een van de kinderen had de nacht voor een paddestoelen excursie erg slecht geslapen van de opwinding omdat hij met de boswachter mee mocht.

Uit het napraten met de excursieleiders rees bij ons het vermoeden dat met name de vrijwilligers die deze taak op zich nemen in zekere zin een intermediaire rol vervullen. Ze hebben nauwe contacten met het publiek, weten wat onder het publiek leeft, en maken in zoverre deel uit van de organisatie dat ze dat ter sprake kunnen stellen.

De gevolgde route

De tijdens de excursie gevolgde route was in alle gevallen bij voorbaat uitgezet door de excursieleider. Vaak werd er verteld dat de route diezelfde dag was voorgelopen en dat er te verwachten was dat er het een en ander te zien zou zijn. Het betreden van terrein dat niet voor publiek opengesteld is gebeurde in de Blauwe Kamer niet. De rondleider vertelde ons dat de beheerder daar moeite mee heeft. In de bosgebieden mocht men van de paden af. Dat werd niet verteld, maar men werd er niet op aangesproken door de rondleider, waarna het geleidelijk aan steeds meer gebeurde. Ook het plukken van paddestoelen werd op dezelfde manier oogluikend toegestaan. Daar werden door het publiek overigens wel vragen over gesteld. Het viel op dat men daar voorzichtig mee omging en vaak vooral de kinderen zei iets niet te plukken. Vanwege bezorgdheid om de giftigheid, maar ook vanwege het feit dat men het plukken zonde vond. Onze indruk was dat juist deze vrijheid ervoor zorgde dat men zich thuis voelde in de natuur en er actiever mee bezig was dan bij de excursies waar men zich aan de geldende regels moest houden.

Kennisoverdracht

Zoals hierboven al even aangestipt werd waren de vragen van het publiek vooral gericht op feitenkennis over de natuur. Ook legt men graag verbanden met het dagelijks leven, zoals het herkennen van een plant die ook in de eigen tuin voorkomt. Verder bleek men bijvoorbeeld heel geïnteresseerd in eetbaarheid en giftigheid van paddestoelen. Een uitspraak van een grootouder tegen haar kleinzoon die we opvingen hierover: ' Als je paddestoelen wilt eten dan kopen we die in de winkel, die zijn tenminste niet giftig'. Waarop het jongetje antwoordde: ' maar dan wil ik wel echte paddestoelen; rood met witte stippen'.

De in de gebieden levende wilde paarden en runderen kregen veel belangstelling. Het publiek reageert merkbaar als men de kuddes goed te zien krijgt. De uitleg over de leefwijze van de dieren maakt veel vragen los, onder andere over hoe het komt dat ze er soms wat verwaarloosd uitzien.

Beeldmateriaal

De excursie in de Blauwe Kamer begon met het tonen van een diaklankbeeld voorstelling. Een serie die vooral inging op de natuurontwikkeling in het gebied, en daarbij gebruik maakte van veel reacties oproepende kleurendia's Wat ons opviel was het contrast met wat er buiten daarna tijdens de excursie te zien was. Geen mooie zonsondergang; het weer was grauw en grijs. Geen prachtige vegetatie maar grote

velden distels. De wilde paarden waren wel aanwezig, en kwamen zo dicht bij dat er geaaid kon worden. Wat overigens door de excursieleider sterk werd afgeraden vanwege het onbetrouwbare karakter van de dieren.

Uitdragen idee van organisatie
Dit gebeurde nauwelijks. We hebben tijdens de excursies niet kunnen constateren dat we bij een specifieke beheerder te gast waren die zich als zodanig profileerde. Overigens werden daar na afloop door de rondleiders wel opmerkingen over gemaakt. Sommigen gaven aan dat ze hun organisatie wel in de schijnwerper moeten zetten volgens de instructies, maar dat vaak vergeten. Ook bleek tijdens het napraten dat elke rondleider toch vaak zijn eigen invulling geeft, dan wel accenten legt in een excursie.

5.3 Conclusies

De resultaten uit de excursies en de gesprekken achteraf, alsmede de kennis uit de literatuur zijn als uitgangspunt gebruikt voor de interviews met de sleutelinformanten. Hieronder worden een aantal vooronderstellingen geformuleerd:

- Het gebrek aan kritische blik van de excursiedeelnemers doordat het publiek naar de mening van de rondleiders niet voldoende kennis heeft van de natuur om daar op kritische wijze naar te kijken. De rondleiders geven aan al heel tevreden te zijn als men geboeid is door wat er verteld wordt, en de mensen heeft zien genieten van de natuur. Dit leidt tot de vraag of een beperkt kennisniveau leidt tot vervreemding, of dat kennis niet belangrijk is.
- De invloed van beeldmateriaal. Het diaklankbeeld in de Blauwe Kamer liet een heel ander beeld van het gebied zien dan dat wat er feitelijk aanwezig is. In hoeverre is men gewend aan dit soort natuurbeelden en associeert deze beelden met de natuur in de leefomgeving? Moeten ze op elkaar lijken, of staan ze volkomen los van elkaar (als twee verschillende vormen van vermaak?)
- De grote rol van de rondleiders, ze krijgen veel feedback over wat de bosbezoeker weet en wil leren. In die zin zijn het wellicht goede 'voelsprieten' voor een organisatie. In ieder geval zijn het tijdens de excursie de visitekaartjes van een organisatie. Daarnaast kunnen rondleiders heel sturend zijn als het gaat om de kwaliteit van de excursie.

6 Meningen beheerders

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de interviews met sleutelfiguren van de verschillende organisaties behandeld. Om het exploratieve karakter van dit deel van het onderzoek te benadrukken zal gedeeltelijk gewerkt worden met voorbeelden van uitspraken van geïnterviewde sleutelpersonen.

De bevindingen uit de excursies hebben deels geresulteerd in het opstellen van een aantal stellingen. Deze stellingen zijn gebruikt in de interviews met vertegenwoordigers van de beherende organisaties met als doel een gesprek over het onderwerp vervreemding uit te diepen. De stellingen luiden als volgt:

> *Organisaties zijn zelf voor een deel verantwoordelijk voor vervreemding van publiek van de praktijk van het bosbeheer door het spelen op emoties (met bv sfeerbeelden) in de campagnes en in haar tijdschriften.*
>
> *Vervreemding van bosbeheer is door het verstedelijkte karakter van Nederland onvermijdelijk. Veel mensen hebben de affiniteit met natuurlijke processen verloren.*
>
> *Juist het schenken van aandacht aan zaken in het bos door speciale excursies plaatst de natuur op een voetstuk en vergroot de vervreemding.*
>
> *Het onderwijs hoort een grotere rol te spelen bij het bijbrengen van natuurbesef aan kinderen en hun ouders.*
>
> *Bosbeheerders hebben de afgelopen jaren te weinig over specifieke bosbouwtechnische maatregelen duidelijk gemaakt aan het publiek. Daardoor ontbreekt kennis bij het publiek om te reageren op de gebeurtenissen in het bos.*
>
> *Organisaties zouden geen vrijwilligers in moeten zetten om voorlichting te geven omdat men daarmee de contactmomenten met het publiek verloren laat gaan.*

6.2 De interviews

Op basis van een beknopte vragenlijst (zie bijlage 3) zijn er interviews gehouden met vertegenwoordigers van 4 organisaties. Zoals in de vorige paragraaf al gesteld werd zijn daarbij ook de stellingen gebruikt. Soms leefde het onderwerp 'vervreemding' op een dusdanige wijze dat niet vastgehouden is aan de vragenlijst en veel in de stellingen opgenomen items vanzelf ter sprake kwamen.

Hieronder wordt de mening van de geïnterviewde vertegenwoordigers van de organisaties thema gewijs gestructureerd. Er is zoveel mogelijk gestreefd naar het

weergeven van letterlijke citaten. In bijlage 1 is een overzicht te vinden van de geïnterviewde personen.

Vervreemding
Wat is vervreemding, waar bestaat die uit, hoe is deze ontstaan?

De ideeën over hoe vervreemding gedefinieerd zou moeten worden verschillen enigszins. De belangrijkste conclusie is dat er naar de mening van de geïnterviewden wel degelijk sprake is van vervreemding van het publiek met de dagelijkse praktijk van het bosbeheer, maar dat dat zich op verschillende wijze en op verschillende niveaus manifesteert.

Een van de punten die geopperd werden is dat vervreemding geen op zichzelf staand fenomeen is , maar dat het een gevolg is van processen in de samenleving. Vervreemding moet dan ook niet losgezien worden, maar als een onderdeel van maatschappelijke ontwikkelingen. Het gaat er voornamelijk om dat het beeld dat mensen hebben van bos niet meer eenduidig is, maar erg vertroebeld is geraakt in de loop van de tijd. Zoals de vertegenwoordiger van het Bosschap stelde was het in de wederopbouwjaren duidelijk dat hout gebruikt werd in de mijnen, en dat kappen van bos dus een duidelijke maatschappelijke functie had. In de jaren 60 en 70 ontstond er meer discussie en daarmee een polarisatie van meningen over de maatschappelijke functie van bos. De vervreemding van bosbeheer die nu optreedt is een uitvloeisel van deze processen.

> *Vereniging Natuurmonumenten: Vroeger was de maatschappelijke functie van bos de houtproductie. Terwijl natuur en recreatie nu veel sterker zijn geworden. Dat is bij de overheid nu ook terug te vinden. Er wordt van alle kanten heel wat anders gevraagd dan de productiefunctie.*

Een centraal punt hierbij is het verschil in verwachting dat het publiek naar de mening van de geïnterviewden heeft van het bos. Het verwachtingspatroon is in de loop van de jaren gevormd door verschillende invloeden. Scholing, massamedia, berichten van bos- en natuurbeheerders, allemaal hebben ze daar invloed op.

> *Vereniging Natuurmonumenten:' Die verwachting, die heb je geleerd van de tv, van kranten, dus daar begint de oorsprong van je beeldvorming. En als je dat gaat analyseren, dan heeft dat nog veel met polariserende verhalen te maken. De natuur gaat achteruit, het zijn zelden verhalen waarbij een gebied wordt verklaard in het 'zijn' van het gebied.'*

> *Staatsbosbeheer: Natuurbeelden van mensen zijn erg belangrijk bij dit soort dingen. Als er conflicten zijn komt dat vaak doordat mensen er een ander natuurbeeld op na houden dan de beherende organisatie. De ethische richtlijnen voor het beheer van grote grazers is daardoor onderwerp van discussie.*

Hieruit blijkt dat kennis, beelden en verwachtingen van de bosbezoeker over het bos, het beheer en de functies ervan belangrijk zijn.

Kennis

Over de rol van kennis is door de geïnterviewden een aantal uitspraken gedaan. Ook dit is echter niet eendimensionaal te beschouwen: er zijn verschillende doelgroepen, en vervreemding vindt plaats op verschillende niveau's. Kernpunten met betrekking tot kennis zijn dat het gaat om het betrekken van mensen bij het bosbeheer en het al dan niet hebben van kennis ten aanzien van het beheer van het bos. Toch reageren mensen vaak primair en emotioneel. Daarnaast speelt het natuurbeeld dat mensen hebben een belangrijke rol bij hun reacties. Al met al dus een complex geheel.

> *Staatsbosbeheer: 'Voorlichting en educatie is een van onze top-prioriteiten. Als je het hebt over vervreemding: dat heeft daar vooral mee te maken. Dat je mensen erbij moet betrekken. Ik zie het aan mijn kinderen ook, die hebben niets meer met de natuur. Ze zijn in grote steden opgegroeid. Die hebben daar niets meer mee. Dat baart wel eens zorgen hoor, ik ben zelf nog door de boswachter achterna gezeten'.*
>
> *Geldersch Landschap: Kennis heeft duidelijk invloed. Er is verder weinig veranderd de laatste jaren, mensen reageren heel primair en emotioneel. Er zijn ook wel negatieve reacties op de omvorming van productiebos in meer gevarieerd bos. Zo is de discussie van de exoten een goed voorbeeld. Het is in de eerste plaats een grote en opvallende ingreep. Het is veel aanleiding voor vragen en verontwaardiging. Sommige mensen vinden namelijk een douglas plantage wel het summum van bos. Er is sprake van gedifferentieerd beheer. Op de Veluwe is het beleid erop gericht de exoten te bannen, maar bij landgoederenbeheer is dat anders, omdat ze deel uit maken van de historie. Hier zijn veel vragen over en het kan behoorlijke omvang aannemen, zoals bijvoorbeeld in Ede is gebeurd.*
>
> *Vereniging Natuurmonumenten: We zouden eigenlijk veel meer aan communciatie moet gaan doen. Het voorbeeld van het kappen; als mensen een boom dood zien gaan, dan hoort dat zo. Maar het kappen van een aantal bomen geeft een hoop rotzooi die op een hoop wordt geveegd. Mensen vinden dat rommel. De grondhouding van mensen is het uitgangspunt. Vinden we dat het een natuurlijk proces is of niet, en dat moet dan ook weer uitgelegd worden. Dat is niet allemaal vanzelfsprekend. Met name waar het gaat om spontane dingen, natuurlijke processen, natuurontwikkeling, wat tegenover cultuurnatuur wordt gezet. Daar valt nog veel aan communicatie te doen. Terwijl aan de andere kant mensen enorm veel informatie over de natuur krijgen, en ook 's avonds op televisie een hoop zien.*
>
> *Vereniging Natuurmonumenten: Mensen zijn mondiger geworden, willen over meer dingen meepraten, maar hebben minder achtergrond informatie. Je moet dus meer informatie achter de hand hebben op het moment dat ze er een vraag over kunnen stellen. Het Bezoekersscentrum voor of na het bosbezoek speelt daarin een belangrijke rol.*

Dood hout

Het voorbeeld van het laten liggen van dood hout in het bos wordt vaak gebruikt als het gaat om het uitleggen van het thema vervreemding. In de wederopbouw-tijd was het helder dat hout een nuttig product was. Daarna volgde discussie over de wenselijkheid van het oogsten van hout, en over het belang van natuurwaarden

daarbij. Het publiek lijkt er tegenwoordig geen eenduidige mening meer op na te houden, of kennis te hebben, over wat goed bosbeheer inhoudt.

> *Staatsbosbeheer: Het publiek ziet SBB nog steeds als de bosbeheerder, als de staat. Daarin staat beheren, verzorgen en oppassen centraal. Wat daarin opvallend is dat de nieuwe methode van bosbeheer waar je dood hout laat liggen dat dat bij veel mensen nog tegenstand oproept. Dat is een punt waar mensen nog moeilijkheden mee hebben. De traditionele burger, dat is de hoofdmoot van de achterban, wil gewoon rustig wandelen in het bos, zonder over stronken ed te vallen. Ze weten bovendien niet wat er in het bos gebeurt, en begrijpen het niet. Dat is ook moeilijk omdat er jarenlang niet verteld is waarom het bos op een bepaalde manier wordt onderhouden. Dat gebeurt niet vanuit de overheid.*

> *Staatsbosbeheer: Mensen kijken op een heel stereotype manier tegen bosbouw aan. Ze verwerpen het eigenlijk omdat het geassocieerd wordt met jacht en het kappen met motorzagen. Dat strookt niet met het idee van de rust en stilte dat er ook rond een bos hangt. De campagnes als bijvoorbeeld ' kappen met kappen' die ingaan tegen het kappen van bomen in tropisch woud zijn erg ongenuanceerd en mensen zijn geneigd de boodschap die daar uitgedragen wordt door te trekken naar een Nederlandse situatie. Terwijl houtkap en houtgebruik niet per definitie hoeft te betekenen dat het ecosysteem verstoord wordt. Er is genoeg vervangend hout in de Nederlandse situatie. Het publiek heeft er moeite mee te begrijpen hoe wij in Nederland bosbouw bedrijven. En dat komt omdat het nooit goed is uitgelegd.*

> *Vereniging Natuurmonumenten: Wat is in het bos het belang ervan dat er uberhaupt nog bomen worden gekapt? Vroeger moesten we bij elke boom die dood lag in het bos uitleggen dat het belangrijk is. Tegenwoordig moeten we bij elke boom die gekapt wordt uitleggen waarom dat moet. Er is onvoldoende basale kennis aanwezig, mensen gaan er toch een vrij simplistische kijk op nahouden. Je moet op steeds meer momenten dingen gaan uitleggen. En mensen willen over sommige dingen ook meer weten.*

Veranderende positie van bos in Nederland

Een andere dimensie van vervreemding heeft te maken met de veranderende positie van bos in Nederland. Doordat de druk op de openbare ruimte toeneemt, wordt de druk op bosgebieden als rustige plekken steeds groter. Ook dat maakt dat er conflicten ontstaan tussen bosgebruikers onderling, en tussen beheerders en gebruikers. Daarnaast wordt het vooral voor de particuliere eigenaren moeilijker om te voldoen aan alle eisen die vanuit de overheden aan het bosbeheer gesteld worden, en tegelijkertijd ook aandacht te besteden aan het publiek dat het bos bezoekt.

> *Vereniging Natuurmonumenten: De natuur in NL wordt als een groot gemeengoed gezien. Natuur in NL dreigt een beetje de laatste rustgebieden voor de mens te worden. Dat betekent dat mensen juist allerlei activiteiten daar willen zien waar ze eigenlijk niet plaats kunnen hebben. Het verwachtingspatroon is dat dat moet kunnen. Bijvoorbeeld loslopende honden. Ze vinden dat in de natuur hun honden los moeten kunnen lopen. Je ziet bv dat allerlei gemeenten aanlijn geboden hebben. Er komt dus steeds minder ruimte. Het wordt dus een beetje op de natuurgebieden afgewenteld. Dat zie je ook een beetje ontstaan: er wordt van alles verwacht van natuurgebieden en aan de andere kant dat ze dat dan het*

liefst met niet al te veel andere mensen willen doen. Dat brengt ook een deel van het probleem. Wat wij meten is ook dat verwachtingspatroon tussen groepen verschillend is. Mensen met kleine kinderen willen bijvoorbeeld vaak niet dat er honden loslopen. Er ontstaat een intensivering van dit soort zaken.

6.3 Ideeën over oplossingen van de vervreemding

De oplossingen voor vervreemding worden vooral gezocht in de sfeer van communicatie en voorlichting. Het wordt belangrijk gevonden veel aandacht te besteden aan het voorlichten van het publiek over het nut van bepaalde maatregelen. Daarnaast wordt er gepleit voor het bieden van basiskennis, zodat er een verwachtingspatroon bij de recreant ontstaat dat aansluit bij het werkelijke aanbod. Op basis daarvan kan een bosbezoeker een keuze maken voor het bezoeken van een bepaald soort bos.

Geldersch Landschap: Is er werkelijk een probleem, of moet het gezien worden als een noodzakelijk kwaad. Veel voorlichting is wel noodzakelijk. Deze communicatie moet ook sterk intern gericht zijn. De boswachter moeten ook omschakelen naar een meer extensief bosbeheer en zich meer richten op natuurlijkheid en verscheidenheid. Het gebeurt vrij vaak dat opzichters zelf moeite hebben met het veranderende beleid en de meningen van het publiek daarbij duidelijk in stelling zetten. Aan de andere kant zijn er ook successen te noemen, zoals het dood hout verhaal. Deze omschakeling naar meer natuurlijke processen in het bos is toch in de laatste 10 jaar wel geaccepteerd.

Vereniging Natuurmonumenten: Ik denk dat we veel meer moeten uitleggen en moeten en zorgen dat we goede argumenten hebben en dat ook elke keer doen. Voor een organisatie als Natuurmonumenten is dat nog relatief makkelijk, we hebben een vrij groot communicatie apparaat. Dat is ook wel eens lastig omdat je merkt dat als je in communicatie het accent op een bepaald aspect legt, bv over de vossen: veel leuke vosjes laten zien, en je vertelt er niet dat er op vossen gejaagd wordt, dan ontstaat er wel een beeld dat niet juist is. Je moet daar dus een tussenweg in kiezen.

6.4 Bosbeheerders en voorlichting over bosbeheer

Uit de probleemverkenning is de volgende stelling voortgekomen:
'Bosbeheerders hebben de afgelopen jaren te weinig over specifieke bosbouwtechnische maatregelen duidelijk gemaakt aan het publiek. Daardoor ontbreekt kennis bij het publiek om te reageren op de gebeurtenissen in het bos.'

De geïnterviewden reageren hierop over het algemeen instemmend. Men vind dat bosbouwtechnische zaken beter voor het voetlicht gebracht moeten worden. Daarnaast benadrukt Staatsbosbeheer dat men pas sinds korte tijd de gelegenheid heeft om een eigen standpunt in te nemen, en dat dat dus nog moet groeien.

Staatsbosbeheer: Voordat SBB verzelfstandigde mochten we zelf geen standpunten uitdragen. Komend jaar gaan we een aantal thema's belichten. Een daarvan is de houtproductiefunctie. Het is belangrijk voor SBB, gezien onze achtergrond, om de associatie met bos niet los te laten. We mogen pas sinds 1,5 jaar ons eigen standpunt innemen, dus de manier waarop we dat doen, dat moet nog groeien.

Geldersch Landschap: De kennis bij de mensen over bosbouw is heel beperkt. Er zijn wel af en toe excursies van eigen terreinbeheerders die dan ook behoorlijk veel vertellen over hoe ze met het bos omgaan en vertellen hoeveel kuub er wel niet in die boom zit. Ik ben het enigszins met de stelling eens. Er had wel wat meer gedaan kunnen worden. Het is duidelijk dat er een inhaalslag nodig is. Bij NM zijn ook duidelijk veel excursies toegevoegd de laatste jaren om meer uitleg te geven over wat er gaande is in de terreinen.

Vereniging Natuurmonumenten: Denk dat dat zo is. Met name over bosbouw is weinig verteld. Wij hebben over natuur een en ander uit te leggen. Bosbouwers hebben nooit echt aan communicatie gedaan.

Hoe is communicatie georganiseerd bij de organisaties?

Communicatie met verschillende groepen bosbezoekers is belangrijk in het licht van het tegengaan van vervreemding. Communicatie naar bosbezoekers vraagt maatwerk, omdat er veel verschillende groepen belangen hebben bij het bos. Er is bijvoorbeeld een duidelijk verschil tussen omwonenden en stadsbewoners die geen persoonlijke band met het bos hebben.Hieronder volgen twee voorbeelden van communicatietrajecten.

Staatsbosbeheer: De boswachters is een belangrijke groep voor de organisatie. Het is het visitekaartje van SBB. Zij krijgen veel reacties van het publiek. Daar wordt op dit moment nog niet structureel wat mee gedaan, maar op incidentele basis is er wel uitwisseling van informatie over de reacties van het publiek. Het magazine ' onverwacht Nederland' is een medium waarmee getracht wordt een grote groep mensen te bereiken.

Geldersch Landschap: De toezichthouders in de terreinen krijgen allerlei vragen van het publiek. Voor de donateurs verschijnt er een blad waarin soms ook enquêtes worden gehouden. Er zijn onderzoeken gehouden naar terreintypen die men waardeert, en op dit moment loopt er een draagvlakonderzoek. Bij de grotere terreinen worden tegenwoordig infopanelen neergezet.Er komen ook kwalitatieve reacties. Mensen reageren bijvoorbeeld met ingezonden brieven waarin ze dingen afkeuren of ergens tegen protesteren. De klachten en reacties kunnen variëren van een gewone dunning of het vervangen van een oude laan bomen uit veiligheidsoverwegingen.

Er bestaan een aantal verschillende relaties tussen de beherende organisaties en het publiek. Ze zijn te kenmerken door afstand tussen de organisatie en de gebruiker en de verwachtingspatronen die beide groepen van elkaar hebben.

6.5 Grootschalige ingrepen

Alle organisaties hebben ervaringen met het communiceren over grootschalige ingrepen in het bos met het publiek. Hieronder volgen enkele voorbeelden.

> *Dhr vd Berg: Onder andere op Texel en bij het Mastbos in Breda heeft SBB ervaren dat het belangrijk is om de omwonenden te betrekken bij het uitvoeren van grootschalige ingrepen. In deze gevallen ging het om het kappen van soorten die niet in het bos passen volgens het beheersplan. Het blijft moeilijk om vanuit een open houding dat overleg in te gaan omdat SBB vrijwel altijd een idee heeft over wat er moet gebeuren. Mensen overtuigen van de plannen is dan toch belangrijk. Vaak is het zo dat mensen het belangrijk vinden dat het bos blijft zoals het is. Dat heeft veel te maken met de snelheid van de veranderingen die toegepast worden. Veel reacties tegen het plan zijn van emotionele aard. Men kent het bos al generaties lang, of het heeft een grote betekenis omdat men er elke dag de hond uitlaat. Maar soms heeft men alleen maar bezwaar tegen het feit dat tijdens de houtoogst de paden onbegaanbaar zijn. Vaak is het zo dat als een maatregel echt noodzakelijk is, en er alleen maar emotionele bezwaren zijn dat het dan wel door SBB uitgevoerd wordt.*
>
> *Geldersch Landschap: Het hanteren van de motorkettingzaag in het bos betekent altijd ellende. Niemand ziet graag bomen omgezaagd worden. Als de ingreep heel ingrijpend is wordt er voor de betrokken omwonenden een voorlichtingsavond georganiseerd en bij elke ingreep wordt een persbericht uitgedaan naar regionale en lokale bladen. Dat werkt goed, maar er blijven altijd mensen die daar niet tevreden mee zijn. Het is het streven om bij elk groot ingrijpend project een bord neer te zetten. Er zou bijvoorbeeld bij laanbeheer uitleg kunnen worden gegeven over het parkbeheer en dat er ingrepen nodig zijn om het karakteristieke van de landgoederen te behouden.*
>
> *Vereniging Natuurmonumenten: Beheerplannen worden met de omgeving besproken. Die worden sinds een aantal jaren in een breder kader besproken. Er wordt een uitgebreide contactcommissie betrokken bij opzetten van beheerplannen. Met name bij terreinen waar veel achterland is. Gezocht wordt naar dingen die gezamenlijk opgelost kunnen worden. Op het moment dat er een conceptplan ligt vind t er ook een terugkoppeling plaats. Dat is vooral het moment om een aantal kritische geluiden te horen. Daarnaast is Natuurmonumenten, omdat het een vereniging is, is er een districtscommissie, en landelijk een verenigingsraad. Die zich over het algemene beleid kan uitspreken*

De communicatie rond grootschalige ingrepen is voor de organisaties van groot belang, maar levert ook de nodige moeilijke punten op. Men heeft vaak te maken met een publiek dat zeer veel emotionele belangen heeft met het bos.

Kennis, de rol van emoties en het gebruik van sfeerbeelden in campagnes

Naar aanleiding van de stelling: 'Organisaties zijn zelf voor een deel verantwoordelijk voor vervreemding van publiek van de praktijk van het bosbeheer door het spelen op emoties (met bv sfeerbeelden) in de campagnes en in haar tijdschriften.' Hebben de respondenten gereageerd op de rol van emotie bij de communicatie met bosgebruikers. De meningen zijn hierover verdeeld. Er blijkt dat er duidelijk verschil van mening is over het gebruik van mooi, maar niet authentiek beeldmateriaal in

bijvoorbeeld de magazines. De manier waarop men het publiek wil aanspreken heeft daar veel mee te maken. Waar men enerzijds positief staat tegen het door middel van emoties bereiken van het publiek, heeft men anderzijds soms bedenkingen. Vooral omdat men van mening is dat er eerlijke informatie verspreid moet worden. Juist de inhoudelijke boodschap maakt het in deze visie mogelijk om mensen echt te laten kiezen voor een bepaald bos of natuur. Dit punt biedt een interessante ingang voor verdere discussie. Hieronder worden de verschillende meningen weergegeven.

> *Geldersch Landschap: Donoteurstijdschriften zijn ook een beetje reclametijdschriften met een air van objectiviteit. Mensen zijn nu eenmaal gemotiveerder als je ze mooie dingen presenteert. Het is bekend dat ellende niet verkoopt. Maar het is wel zo dat er verschillen bestaan tussen de beelden die gepromoot worden en de werkelijkheid.*
>
> *Vereniging Natuurmonumenten: Vervreemding is ook iets wat een autonoom proces is. Niet alleen grote organisaties zijn verantwoordelijk, er speelt veel meer in maatschappij. En kleinere organisaties spelen ook mee. Tv programmas's : achter ongeveer 2% zit een organisatie, de rest is door programmamakers gemaakt. Ze beïnvloeden enorm. Denk maar aan de 'Help de wilde dieren films'.*
>
> *Staatsbosbeheer: Wetenswaardigheden als het verschil tussen boomsoorten is minder interessant. Een mens wil vooral weten wat er in zijn omgeving gebeurt. ' het maakt niet uit of je weet wat het is, het gaat meer om het emotionele verhaal dat er achter zit, de binding, de band ermee. Feitenkennis is daaraan ondergeschikt. Het gaat veel meer om sensaties en ervaringen'.*
>
> *Staatsbosbeheer: 'Ik denk dat het gebruik van emoties een hele belangrijke manier is om te communiceren. Natuurbeelden en natuurervaringen komen op emotioneel niveau binnen. Geuren, kleuren, smaken.' het is waar dat wat wij als SBB voor het voetlicht brengen de beeldvorming beïnvloedt Maar onze rol wordt overschat als je denkt dat de natuurorganisaties alleen de dienst uit maken. De bladen en de tv zijn heel bepalend. Ik heb geen moeite met emoties en beeldvorming.*
>
> *Geldersch Landschap: Natuurmonumenten heeft een grote impact op het publiek met blad en de televisie, ed. Staatsbosbeheer ook. Natuurmonumenten gaat met het bosbeheer nog veel verder dan het Geldersch Landschap. Daar komen reacties op, maar andersom zijn die er natuurlijk ook. De publicaties die tegenwoordig gedaan worden over natuur bevatten zulke prachtige foto's. Foto-Natura maakt deze fotos in allerlei landen in heel Europa. Dat heeft iets vervreemdend. Het geeft een onwerkelijk effect, maar het blijven mooie plaatjes. De kloof tussen wat er in de boekjes en in het veld te zien is moet niet te groot worden, maar misschien is het wel onomkoombaar. Wij proberen zelf zo authentiek mogelijk fotomateriaal te gebruiken. Een mooi voorbeeld zijn de dassen. Aaibare beesten die veel voorkomen op plaatjes, maar die je nooit in het echt ziet. Dit maakt het wel weer spannend voor de mensen, zo van 'hier kunnen ze voorkomen".*

Vervreemding veroorzaakt door het stedelijke karakter van Nederland

De stelling:' - Vervreemding van bosbeheer is door het verstedelijkte karakter van Nederland onvermijdelijk. Veel mensen hebben de affiniteit met natuurlijke

processen verloren.' leidde tot de een aantal reacties. Enerzijds vindt men dat het hebben van affiniteit met natuurlijke processen niet zo belangrijk is, anderzijds is men van mening dat het ingerichte karakter van Nederland inderdaad ervoor zorgt dat men geen feeling meer heeft met de natuur.

> *Staatsbosbeheer: mensen hebben iets met het landschap in hun omgeving, dat is belangrijker dan dat ze begrijpen hoe het ecosysteem in elkaar zit.*
>
> *Geldersch Landschap: dat is wel waar. Zo zouden bijvoorbeeld in de natuur ook kadavers moeten kunnen liggen, maar dat vinden mensen ongepast.*
>
> *Vereniging Natuurmonumenten: Nederland is helemaal ingericht. Mensen hebben steeds minder feeling met natuur en natuurlijke processen. Alles is beheersbaar en moet beheersbaar zijn. Bijvoorbeeld de waterstanden. We zijn zo opgevoed. De stelling klopt voor een deel wel. Het hangt samen met de rol van de media en met emoties. Kinderen denken vaak gekste dingen, sommigen hebben nauwelijks verstand van natuur.*

Onderwijs en natuurbesef

Welke taak het onderwijs zou moeten vervullen binnen de voorlichting over natuur is geen eenduidige mening over bij de respondenten. Alle organisaties houden zich wel nadrukkelijk bezig met voorlichting en educatie. Een belangrijke conclusie binnen dit onderzoek is dat de rolverdeling tussen de natuurbeschermingsorganisaties, de overheid en het onderwijs niet duidelijk is. Daarnaast is het verduidelijken van het belang van de plaats van bos (en natuur) in de maatschappij een belangrijk thema.

> *Vereniging Natuurmonumenten: We leveren modules aan voor onderwijs. Om echt wat te bereiken moet je beginnen met de scholen, om kinderen uit de stad wat bij te brengen over natuur.*
>
> *Staatsbosbeheer: voorlichting is een van de top-prioriteiten. De boswachters hebben daar een belangrijke taak in. De bezoekerscentra vervullen een belangrijke rol voor de lagere scholen; tot 50% van hun bezoekers bestaat uit scholen. Er is een tijd geweest dat we ons niet meer met educatie mochten bezighouden, maar dat mag nu wel weer. Boswachters gaan weer bij scholen op bezoek. Formeel is het beleid niet gericht op scholen maar op ouders en grootouders met kinderen. Daar gaan de komende jaren speciale programma's voor uitgevoerd worden. Onlangs heeft een stagiaire alle activiteiten op gebied van natuur- en milieu educatie op een rij gezet en geconcludeerd dat SBB hierin het meest doet.*
>
> *Staatsbosbeheer: Er wordt biologieles gegeven op scholen, en lange tijd hebben wij gedacht dat we moesten vertellen over hoe en waarom we iets doen, vanuit een terreinbeheerdersvisie. Maar de laatste tijd is er vooral ook behoefte aan verhalen over hoe iets in de maatschappij past. Waarom moeten de wadden behouden worden?*
>
> *Geldersch Landschap: Er is een grote rol weggelegd voor het onderwijs en de ouders. Er is erg weinig aandacht voor de natuur dicht bij het huis (vogeltjes in de boom). Mensen herkennen dingen niet, en dan weet je iets niet op zijn waarde te schatten. Er moet meer gedaan worden aan kennis/ervaringen met leuke natuur.*

Rol van vrijwilligers bij voorlichting.
Men was het over het algemeen niet eens met de volgende stelling: 'Organisaties zouden geen vrijwilligers in moeten zetten om voorlichting te geven omdat men daarmee de contactmomenten met het publiek verloren laat gaan.'

Vrijwilligers vormen voor de organisaties een waardevolle aanvulling op het eigen personeel. Ze maken het mede mogelijk dat er activiteiten voor het publiek georganiseerd kunnen worden. De rol van 'voelspriet' heeft de vrijwilliger voor de meeste organisaties wel, maar soms worden er geen structurele terugkoppelingsmomenten ingelast.

> *Geldersch Landschap: Als je het echt goed organiseert krijg je wel terugkoppeling van de vrijwilligers. Er worden speciale terugkoppelavonden en evaluaties georganiseerd waar feedback plaatsvindt. Daarnaast gaan medewerkers van Geldersch Landschap ook zelf wel eens mee met excursies. Vrijwilligers zijn heel praktisch gezien gewoon nodig, want het is financieel onmogelijk anders om zoveel dingen te realiseren.*

6.6 Conclusie

Het onderwerp vervreemding blijkt in verschillende vormen te leven bij de geïnterviewde organisaties. Er zijn verschillen te zien in interpretatie van het begrip. Een belangrijk aspect dat door alle geïnterviewden genoemd wordt is dat het beeld en de verwachtingen die het publiek van bos heeft niet meer eenduidig is bij de bevolking. Hieraan liggen allerlei maatschappelijke processen, zoals de veranderende positie van het bos binnen het ruimtegebruik in Nederland, de verstedelijking van de bevolking en de invloeden van de massamedia ten grondslag. Het verschil in natuurbeelden tussen beheerders en het publiek kan ook oorzaak zijn van onbegrip en conflicten.

Er lijkt ook een spanningsveld te zijn tussen kennis die het publiek heeft en de emoties die sommige bosbeheersmaatregelen oproepen. Dat wordt wellicht versterkt doordat het publiek enerzijds mondiger is geworden en anderzijds geconfronteerd wordt met natuurfilms op tv en reportages met mooie foto's in de magazines van de terreinbeheerders. De geinterviewden zijn van mening dat ten aanzien van het bosbeheer de afgelopen jaren waarschijnlijk niet voldoende aandacht is besteed voorlichting.

Hoewel er dus geen eenduidige definitie van het begrip verveemding uit de interviews naar voren komt, zijn er een aantal aanknopingspunten gevonden.

7 Conclusies en aanbevelingen

7.1 Conclusies

In hoofdstuk 2 zijn de doelstelling en de vraagstelling van het onderzoek omtrent fase 1 geformuleerd. In de conclusie wordt een antwoord gegeven op de vraag welke factoren een rol spelen bij de relatie tussen bosgebruikers en bosbeheerders in de bossen van Nederland.

De belangrijkste conclusie die kan worden getrokken op basis van de verschillende excursies en interviews is dat er wel degelijk sprake is van een vorm van vervreemding van het publiek met de dagelijkse praktijk van het bosbeheer. Deze vervreemding uit zich op verschillende wijze en op verschillende niveaus. Vervreemding is een ruimomvattend begrip is geeft ook duidelijk een gevoel aan van een bepaalde afstand die gecreëerd is gedurende een bepaalde periode.

Kennis
Ten grondslag aan de verwachtingen die in de volgende paragraaf worden besproken ligt onder andere de kennis die mensen hebben. Is het niet zo dat je pas kritisch kan zijn als je een bepaalde kennis in huis hebt over waarom en hoe zaken gebeuren. Dit geldt zeker ook voor het bos in Nederland. De functie van bos is in de afgelopen jaren behoorlijk veranderd van echte houtproductie tot een multifunctioneel bos met als belangrijkst doelstellingen natuur en recreatie. Daarnaast is ook nog eens de scheidslijn tussen bos en natuur aan het vervagen. 'De gemiddelde Nederlander' van tegenwoordig weet nog maar weinig over activiteiten van de bosbeheerder en al helemaal niet waarom dat dan gebeurt. Wel blijft het een discussiepunt of de bezoekers dat als erg ervaren. Enkele voorbeelden als het Mastbos zijn overduidelijk als het gaat om een bepaald soort vervreemding tussen gebruiker en beheerder van het bos.

Verwachtingen
Het verwachtingspatroon van de gebruikers van bos is in de loop van de jaren gevormd door verschillende invloeden. Het begint al met scholing op de lagere en middelbare school van kinderen. Een dag met de boswachter op stap zit er niet meer in, want dat behoord niet tot de kerntaken van Staatsbosbeheer en andere organisaties. Dan is er natuurlijk wel het IVN en andere natuureducatiecentra, maar een echte boswachter maakt natuurlijk wel de beste indruk. De invloed die je kan uitoefenen op kinderen is enorm (denk maar aan computerspelletjes etc), en daarom ook juist zo belangrijk. De alternatieven zijn tegenwoordig zo enorm groot, dat gewoon een boomhut bouwen in het bos bijna niet meer mogelijk is. Je moet al computerspelletjes doen, skeeleren en ik weet niet allemaal wat en dan is spelen in het bos misschien niet zo interessant. Misschien moeten beheerders het dus juist wel interessant maken voor kinderen. Dit gebeurt ook al met initiatieven als bijvoorbeeld speelbossen.

Bij het oudere publiek speelt vooral de (massa) media een belangrijke rol. We worden dagelijks beïnvloed door de tv en radio en daarnaast zijn veel mensen in Nederland wel lid van een of andere natuurorganisatie waar de allerlei flitsende magazines van krijgen. In die magazines worden de mooiste plaatjes afgebeeld van herten, vossen en andere sfeerbeelden, die vaak niet eens in Nederland zijn gemaakt. Het is niet vreemd dat als mensen na het zien van al deze mooie beelden een tegenvallende ervaring hebben in het bos dat toch vooral bomen heeft te bieden.

Processen in de maatschappij

Het gaat er voornamelijk om dat het beeld dat mensen hebben van bos niet meer eenduidig is, maar erg vertroebeld is geraakt in de loop van de tijd. Was er vroeger nog gewoon het beeld van een bos hout produceert dan is dat tegenwoordig veel ingewikkelder en minder eenduidig. Tegenwoordig hebben we multi-functioneel bos dat geïntegreerd beheerd wordt en gebruikt wordt door meerdere gebruikersgroepen om verschillende redenen. Het kan bijna niet anders of er moet wel enige vervreemding ontstaan. Dit kan ook heel goed gezien worden in het licht van de ontzettende verruiming van de mogelijkheden om je vrije tijd te besteden. De hele vrijetijdsindustrie van IKEA tot McDonalds en de winkels die ook op zondag open zijn doet enorm zijn best om iedereen in de bebouwing te houden en niet naar het bos te laten gaan.

Emoties/draagvlak

Ook emoties en herinneringen spelen een belangrijke rol. Hierbij misschien ook wel het feit of de gebruiker van het bos een streekbezoeker is of het bos voor het eerst bezoekt, van ver komt en geen speciale band heeft met het bos. Als je streekbewoner bent en vaker het bos bezoekt en misschien zelfs wel de beheerder kent, dan is je binding met het bos veel sterker en zul je bij grote ingrepen in het bos eerder reageren en dus minder vervreemd zijn van het bos, maar misschien juist wel vervreemd van de bosarbeid/boswerkzaamheden. Misschien ligt hier wel een belangrijk verschil. Waarvan ben je vervreemd? Ben je vervreemd van het concept bos? Maar iedereen heeft een eigen idee van wat een bos is en dat dat idee van bos anders is dan een echte definitie is niet zo belangrijk. Het gaat er om dat mensen vervreemd zijn van het werk in het bos en door hun mondigheid en gebondenheid met het bos daar op reageren en het niet aanvaarden als het niet past in het beeld dat ze van het bos hebben en de functie die ze toekennen aan het bos voor henzelf. Vervreemding werkt dus ook meerdere kanten uit. Beheerders waren ook vervreemd van gebruikers, al wordt dat nu al veel minder. Hierbij kun je denken aan de verschillende recreatiezoneringen die worden gebruikt voor de verschillende gebruikers. Ook worden er steeds meer excursies georganiseerd voor geïnteresseerden en is er zelfs een wandeling in een bos in Harderwijk waar de verschillende beheersactiviteiten in een folder worden uitgelegd.

Rol onderwijs

Jong geleerd is oud gedaan. Wie kent het spreekwoord niet. Bij de vervreemding die we hier bekijken slaat het de spijker weer eens op de kop. Een van de beste manieren om mensen bij het bosbeheer te betrekken is op een vroege leeftijd en op deze wijze ook ouders en grootouders erbij betrekken. Andersom kan ook, maar dan moeten

grootouders/ouders al interesse hebben in het bos en zijn werking, anders bereik je ze niet. Educatie op basisscholen, een boswandeling met de boswachter, uitleggen dat het bos niet eng is etc, zijn belangrijke elementen die prima al in een vroeg stadium duidelijk kunnen worden gemaakt aan kinderen via projecten op school. Elke basisschool heeft natuurlijk een herfstproject, een voorjaarproject etc, waar goed op ingesprongen kan worden. Nu is dat grotendeels een taak van het IVN, maar misschien zouden SBB, NM en de Landschappen daar wel een duidelijkere rol in kunnen krijgen en daar dan ook financiële mogelijkheden voor moeten krijgen. (Gaat dit te ver??).

Ruimtedruk in Nederland

Een andere dimensie van vervreemding heeft te maken met de veranderende positie van bos in Nederland. Doordat de druk op de openbare ruimte toeneemt, wordt de druk op bosgebieden als rustige plekken steeds groter. Ook dat maakt dat er conflicten ontstaan tussen bosgebruikers onderling, en tussen beheerders en gebruikers. Het concept rust en stilte wat volgens de enquête van Intomart zo belangrijk wordt gevonden kan hierdoor wel eens in gevaar komen. Dat concept heeft zoals al eerder bleek ook te maken met verwachtingen die mensen hebben en of daar wel of niet aan voldaan wordt. Maar met meer versnipperingen en meer mensen worden de kansen op ongelijke verwachtingen alleen maar groter.

7.2 Aanbevelingen

Aanbevelingen voor verder onderzoek

- Het uitvoeren van een inhoudsanalyse op magazines (fotomateriaal!) biedt wellicht inzicht in de veranderingen in de loop van de tijd op welke wijze de verschillende beherende instanties communiceren met de bosgebruikers. Een inhoudsanalyse van deze communicatiemiddelen is een goede manier om zicht te krijgen op wijze en de ideologie van het zich presenteren naar het publiek van de verschillende organisaties.
- In deze eerste verkennende studie zijn verschillende beheerders benaderd, maar is niet gekeken naar de particuliere eigenaars in Nederland, die toch een groot areaal bos in hun bezit hebben. Omdat dit een enorm diverse groep is, is het een uitdaging om te onderzoeken hoe zij aankijken tegen de relatie bosgebruiker – bosbeheerder!
- Verder is in deze studie geconcentreerd op het aanbod verhaal van bos, hoe leeft de relatie tussen bosgebruiker en bosbeheerder bij de bosbeheerders. Het is natuurlijk onmogelijk om niet ook de vraagkant te belichten, aangezien het gaat om de relatie tussen bosgebruikers en bosbeheerders. Hoe ervaren de bosgebruikers de vervreemding of ervaren ze juist helemaal geen vervreemding, hebben ze er een andere naam voor etc.

Literatuur

Berg, A.E. van den. 1999. *Individual differences in the aesthetic evaluation of natural landscapes.* Universiteit van Groningen.

Bosschap. 1997. *Jaarverslag.*

Cornelis, A. 1999. *Logica van het gevoel. Filosofie van de Stabiliteitslagen in de Cultuur als Nesteling der Emoties.* Stichting Essence, Amsterdam/Brussel/Middelburg. Achtste vermeerderde druk. 800 p.

Corten, I.M. Bosbemoeienissen. Ervaringen met lokale participatie. *Nederlands Bosbouwtijdschrift.* Jrg. 69. 1997. 263-269.

Couterier, J.F. De beleving van bos: resultaten van omgevingspsychologisch onderzoek. *Nederlands Bosbouw Tijdschrift.* Jrg. 64, 1992, p. 163-171.

Hoek, J. Van den. Evaluatie van het samenwerkingsbeleid in de bosbouw. *Nederlands Bosbouw Tijdschrift.* Jrg. 69, 1997, 217-222.

Intomart. 1999. *Mensenwensen; de wensen van Nederlanders ten aanzien van natuur en groen in de leefomgeving.* Operatie Boomhut; Natuur als leefomgeving. Reeks operatie boomhut nummer 6. Hilversum.

Jaarverslag, 1997. *Staatsbosbeheer.*

Jaarverslag, 1998. *Staatsbosbeheer.*

Keken, G.E. van, B.H.M. Elands, B.M.W.A. Beke, J. Lengkeek. 1992. *Kunnen recreanten een dagje zonder auto? Analyse van recreatie-patronen en auto-gebruik in het gebied rond de Posbank.* Advies- en onderzoeksgroep Beke en Landbouwuniversiteit Wageningen.

Kranendonk, R en E. Verbij. Natuurwensen van allerlei mensen. *Groen,* jrg. 55, nr. 12, 1999, p. 42-47.

Kuindersma, W. 1996. *Netwerken, netwerksturing en bosbeleid. De mogelijkheden en effecten van netwerksturing in het bosbeleid.* Afstudeerscriptie in het kader van de studie Bestuurskunde aan de Universiteit Twente.

Nooij, A.T.J. 1990. *Sociale Methodiek: normatieve en beschrijvende methodiek in grondvormen.* Stefert Kroese, Leiden 305 p.

Philipsen, J. 1995. Nature-based Tourism and Recreation: Environmental Change, Perception, Ideology and Practices. In: *Tourism and spatial transformations. Implications for Policy and Planning.* Ashworth, G.J. & A.G.J. Dietvorst.

Schanz, H. If timber production did not require cutting down trees... communicating timber management in society. *Nederlands Bosbouw Tijdschrift.* Jrg. 71, nr. 6, 1999, p. 232-236.

Schulting, R.. Stijlvol beheren. Onderzoek naar de attitude en beheerstijl van bosbeheerders. *Nederlands Bosbouw Tijdschrift.* Jrg. 72. nr.2, 2000, p. 69-73.

Sidaway, R. 1988. *Sport, recreation and nature conservation.*

Velema, A. 1996. Twintig jaar samenwerking in de bosbouw. *De Landeigenaar.* September 1996.

Bijlage 1 Lijst van geïnterviewden

Dhr. R. Nas & D. Nijland	Bosschap
Dhr. K. Dansen	Stichting Het Geldersch Landschap
Dhr. H. Siebel	Natuurmonumenten
Dhr. T. Widdershoven en dhr. J. v.d. Berg	Staatsbosbeheer

Bijlage 2 Vragenlijst interviews

Algemeen en achtergrond organisatie :

Naam, functie, dagelijkse werkzaamheden van geinterviewde

Geschiedenis van de relatie tot het publiek van de organisatie
Manier van kennisverwerving over wensen/aard van publiek
Soort kennis dat de organisatie zoekt over bezoekers
Soort kennis dat men eventueel mist
Ziet men verschillen op deze punten tussen de organisaties?

Contactmomenten met publiek:

Hoe is de organisatiestructuur, welke afdelingen houden zich bezig met communicatie?
Op welke wijzen is er contact met het publiek?
Wat is de rol van vrijwilligers binnen de organisatie? Rol van organisaties als het IVN?
Zijn er opleidingen voor vrijwilligers en bosbeheerders over omgang met publiek?
Welke mogelijkheden zijn er voor het publiek om contact te zoeken met de organisatie?
Is er sprake van evaluatie/feed back over excursies, etc?
Zijn er contacten met de lokale bevolking? Hoe worden die georganiseerd?

Vervreemding:

Wordt die gevoeld?
Waar bestaat die uit?
Ideeen over hoe deze ontstaan is?
Ideeen over oplossingen?

Wat voor inrichting willen recreanten?

Wat verwacht een recreant?

Stellingen:

Organisaties zijn zelf voor een deel verantwoordelijk voor vervreemding van publiek van de praktijk van het bosbeheer door het spelen op emoties (met bv sfeerbeelden) in de campagnes en in haar tijdschriften.

Vervreemding van bosbeheer is door het verstedelijkte karakter van Nederland onvermijdelijk. Veel mensen hebben de affiniteit met natuurlijke processen verloren.

Juist het schenken van aandacht aan zaken in het bos door speciale excursies plaatst de natuur op een voetstuk en vergroot de vervreemding.

Het onderwijs hoort een grotere rol te spelen bij het bijbrengen van natuurbesef aan kinderen en hun ouders.

Bosbeheerders hebben de afgelopen jaren te weinig over specifieke bosbouw-technische maatregelen duidelijk gemaakt aan het publiek. Daardoor ontbreekt kennis bij het publiek om te reageren op de gebeurtenissen in het bos.

Organisaties zouden geen vrijwilligers in moeten zetten om voorlichting te geven omdat men daarmee de contactmomenten met het publiek verloren laat gaan.